DE NIEUWE STEM

CONCEDO NULLI

Maandblad voor Cultuur en Politiek

Februari 1958 *Jaargang 13 nr 2*

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / J B. CHARLES / JAN ROMEIN / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM / *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD / *voor Vlaanderen:* / K. JONCKHEERE / J. KUYPERS.
Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Kuinderstraat 25-III, Amsterdam-Z. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland *f* 18.—, België frs 275.—, buitenland *f* 22.50 resp. frs 350.—. Voor studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs *f* 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers *f* 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland *f* 2.50 resp. frs 40.—. Jaarabonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: VAN LOGHUM SLATERUS' UITG. MIJ. N.V.
Velperweg 143 C, Arnhem
Giro 836600

INHOUD

	blz.
Redactie, Reprise	65
N. A. Donkersloot, Nieuwe Stemmen	67
Lizzy Sara May, Ceddy Mac Candy	73
Kwee Swan Liat, Nederland—West-Irian—Indonesië	75
Ronny van Cleef, Gedichten	83
Jan Romein, De zelfexpressie van de Westerse mens in de twintigste-eeuwse roman	85
F. van der Kooi, Correspondenten	100
J. B. Charles, Intermezzo Kantorowicz	105
A. A. Prins en *J. C. Kamerbeek,* Klassieke opvoeding in gevaar?	113
Kort Bestek	120
Ex Libris	124

Wegens plaatsgebrek moest de publicatie van een bijdrage van dr. P. Cronheim over Th. Mann en R. Wagner uitgesteld worden tot het maartnummer.

1955 — REPRISE — 1958

Het onderstaande schreven wij in „De Nieuwe Stem" van februari 1955, precies drie jaar geleden. Wanneer onze ministers tot de lezerskring van „De Nieuwe Stem" hadden behoord, zou onderstaande profetie, wie weet, niet in vervulling zijn gegaan.

Het is voor ons verre van prettig, op deze treffende wijze gelijk te krijgen, maar bitterder nog lijkt het ons om zo kennelijk door de geschiedenis in het ongelijk te worden gesteld, als regeerders.

De Laatste Parel. („De Nieuwe Stem", februari 1955, pag. 122, 123)

„Op de verjaardag van Koning Willem I, 24 augustus 1828, werd een parel aan diens kroon toegevoegd. Doch, helaas, hoe weinig waarde bleek zij te bezitten", aldus dr. Kielstra in zijn geschiedkundige schetsen, „De Indische Archipel", p. 303. De parel heette West-Nieuw-Guinea.

Het zou tot 1898 duren voordat de eerste blijvende bestuurspost werd gevestigd. Het zou tot 1927 duren, voordat de Nederlands-Indische regering een nuttige bestemming voor dit reuzen-eiland had: verbanningsoord voor Indonesische nationalisten, die Nederland de paarlenkroon betwistten, en zonder enige vorm van proces naar dit duivelseiland konden worden gezonden.

Wrokkend en mokkend heeft Nederland in 1949 de overige paarlen aan Sukarno en Hatta afgestaan, na een laatste poging hen achter prikkeldraad onschadelijk te maken. Maar in de strijd om het behoud van die ene parel schijnt nu alle wrok en dépit over dit verlies te worden uitgeleefd. In het bezit van die ene parel wordt de gehele vergane koloniale glorie opnieuw beleefd. Eénmaal nog de grandseigneur mogen spelen, tot morgen de kater volgt. De kater, wanneer de door Nederlanders in Indonesië belegde miljarden worden genationaliseerd door Indonesische leiders, die de Nederlandse historische aanspraken, en de Nederlandse klachten, dat Indonesië geen rechtsstaat is, op hun waarde weten te schatten ... En die au fond niets méér gevraagd hebben, dan dat Nederland zijn belofte van 1949 zou inlossen, dat er over het bezit van de parel althans gepráát zou worden!

Morgen komt Bartholomeusnacht. Morgen zal het misschien al te laat zijn voor het plan van Welter om de evacuatie van Nederlanders uit Indonesië voor te bereiden. Maar vandaag — kan het „Algemeen Handelsblad", dat zich voor de belangen van het Nederlandse zakenleven zegt in te zetten, de Indonesische regering nog eens lekker treite-

ren door advertenties van een halve pagina op te nemen van de stichting „Door de Eeuwen Trouw", met het fijnzinnige opschrift „Ha, Zwarte!", gesanctionneerd door klinkende namen als prof. Cleveringa, prof. Verzijl en dr. De Kat Angelino.

Vandaag viert Belsazar nog feest, met de ene overgebleven waardeloze parel.

„Und sieh! und sieh! an weiszer Wand,
Da kam's hervor wie Menschenhand;
Und schrieb, und schrieb an weiszer Wand
Buchstaben von Feuer, und schrieb und schwand."

REDACTIE.

N. A. Donkersloot

NIEUWE STEMMEN

I

Te elfder ure in de wereldpolitiek

De druk van de atoomwapendreiging en de toenemende verschrikking ervan, samen met de indruk van het betrekkelijk evenwicht tussen de beide grootste wereldmachten, zijn oorzaak dat men het in een sprekend aantal gevallen met zichzelf, zo niet met elkaar, erover eens schijnt te worden dat een andere methode van benaderen der tegenpartij nodig is dan de tot nu toe in de Verenigde Naties toegepaste, door het veelvuldige Russische veto of door welke verdere oorzaken dan ook, de wereld niet uit de door die gehele wereld gevreesde en betreurde impasse helpende wereldpolitiek, waarvan het al te lang durend balancement tussen hete en koude oorlog tenslotte noodlottig zou moeten worden.

De gevaren waarmee alleen al de atoombomproeven het mensdom bedreigen, de onthulling dat dag en nacht vliegtuigen met atoombomlading boven onze Europese woonplaatsen vliegen, de aankondiging dat onze landen met raketbases gaan worden 'beveiligd', hebben de ongerustheid dusdanig doen toenemen, dat er een sterke neiging aan de dag treedt om uitwegen te vinden waar tot nog toe niet aan was gedacht of waar men nog niet aan had gewild. De roep om weer zijn toevlucht te nemen tot het oude middel van de geheime diplomatie neemt hand over hand toe. Dit mag dan het nadeel hebben dat men niet meer weet waar men aan toe is (maar het nadeel dat wel te weten, lijkt langzamerhand groter), en het bezwaar mag er tegen worden ingebracht dat het op een ontbinding van de groots opgezette samenwerking der Atlantische bondgenoten begint te lijken, het kan ook zo worden opgevat, dat bij het nader komen en zichtbaarder worden van het gevaar, een ieder nu eenmaal meer aan zichzelf en eigen lijfsbehoud begint te denken; en dat men dan behalve gezamenlijke veiligheidsmaatregelen ook eigen voorzorgen gaat treffen, kan evengoed worden uitgelegd als een gezonde zelfbeveiliging als het uitgemaakt wordt voor een paniekverschijnsel. En in ieder geval heeft de oude

beproefde methode der directe onderhandelingen het voordeel dat men in plaats van blok tot blok, en van partij tot partij, eindelijk van man tot man, en van mens tot mens, gaat praten, al wordt daartegen in gebracht dat met de Russische leiders niet van mens tot mens te praten valt, omdat hun doeleinden van de verovering der politieke wereldmacht nu eenmaal blijven bestaan. Een voorsteling van zaken, die, gegeven de onmiskenbaar grote factor van de angst in de Russische politiek — een angst die in elk geval behoedzaam weggenomen zou moeten worden om te zien wat er dan over blijft en verder achter steekt — op zijn minst simplistisch moet heten. De voorzitter van de Rotterdamse Kamer van Koophandel heeft in zijn nieuwjaarsrede als reeds meermalen voordien de moed gehad er op te wijzen „dat een zich onafgebroken smalend uitlaten over hetgeen er achter het IJzeren Gordijn gebeurt een soort Westelijke zelfoverschatting kweekt. Hoe ontoelaatbaar en onaanvaardbaar het ook voor ons moge zijn wat daar gebeurt, een afkeuring in woorden zal daarin weinig verandering brengen. Slechts een herziening en vernieuwing van de westerse levenshouding zelve kan anderen tot navolging nopen".

De radiolezingen van de Amerikaanse professor Kennan uit Princeton hebben in de gehele wereld indruk gemaakt, door het realistisch pleidooi, het nu eens te proberen met de middelen der diplomatie, nadat men met de krachtmeting der ideologieën en der politiek is vastgelopen. Zijn geluid is overgenomen en bekrachtigd door de West-Duitse bondspresident Heuss, die waarschuwde dat men de consequenties zal hebben te trekken uit het feit, dat Von Clausewitz' woord over de oorlog als voortzetting der politiek met andere middelen, zijn zin heeft verloren sinds de politiek manipuleerbare oorlog niet meer bestaat! Voortzetting der politiek met zelfmoord kan geen middel tot levensbehoud meer heten. Ook waarschuwde hij tegen de hysterie die zich door de frappante recente technische topprestaties der Russen van Amerika heeft meester gemaakt en deze niet meer normaal als wetenschappelijke vooruitgang voor de wereld vermag te waarderen maar alleen kan zien in verband met de militair-technische implicaties. Sinds lang heeft men niet zoveel realistisch nuchtere geluiden gehoord, in elk geval niet zo van de boventoon waaraan wij gewend geraakt zijn *afwijkende* en *in dat afwijken overeenkomstige geluiden* als sinds kort. Het moet er op wijzen dat men zich in de ure des gevaars bezint, en dat het gevaar zó nabij en zó dreigend is, dat men zich wel bezinnen moèt en andere middelen moèt zoeken en andere zienswijzen op hun

bruikbaarheid gaat onderzoeken dan tot nog toe althans op zulk 'hoog niveau' in de politiek mogelijk en tolerabel was! Ook Heuss sprak als Kennan dat het er voor de huidige wereld op aan zal komen, zich nuchter uit de ketenen van motto's en ideologieën te bevrijden. Tegenover de stemmen die met Spaak de Poolse voorslag van een Midden-Europese raketvrije zone als 'militaire onzin' wensen weg te vagen, staat de bereidheid, in Duitsland niet alleen, deze plannen ernstig en grondig op hun realiseerbaarheid te bestuderen. Men kan ook het op de Parijse NAVO-conferentie later met veel moeite getemperde 'neen' tegen de raketbases van de Deense en Noorse regeringen (scherp afstekend tegen het vlotte jawoord van Drees, met Staf en Luns als paranymfen) niet zomaar wegredeneren als een misverstand tussen de Noorse premier en zijn minister van buitenlandse zaken (waren er maar zulke misverstanden in onze regering, en had Drees maar bij vergissing een even krachtig neen laten horen en later de standjes er voor in ontvangst moeten nemen van het Nederlandse Navo-duo). Ook in Engeland is het geluid van Kennan en Heuss te horen geweest (het lijken aarzelende nog ver weg klinkende echootjes van de spoetnikfluittonen uit de ruimte, maar toch nieuwe geluiden weer op zichzelf in de politieke dampkring van het hier en heden) aan de rechtervleugel van Labour met de onder het patronaat der Fabians uitgegeven brochure van Denis Healey over een neutrale gordel in Europa, waarin hij de stelling verdedigt dat de gebeurtenissen in Hongarije en Polen zowel als de Russische verre-afstandraketten de situatie essentieel veranderd hebben, zodat in de toekomst een geneutraliseerd Midden-Europa minder gevaarlijk zou zijn dan de status quo van een Russisch-Amerikaanse wapengrens dwars door Duitsland. Ook hij zoekt als Kennan een uitweg uit de starheid en gespannenheid van de status quo, en met Kennan gaan niet meer alleen de socialisten en linksliberalen in Engeland mee, maar ook de Observer, Manchester Guardian en Times tot zekere hoogte, ja ook zelfs de officiële geneigdheid van regeringszijde, waarvan Macmillan althans heeft blijk gegeven, om ook een niet-aanvalsverdrag te overwegen, gaat in dezelfde richting van een politiek, die in elk geval met tal van tekenen een andere koers aangeeft dan de tot nog toe en langdurig zo algemeen orthodox aangehangene van 'vrede' door den tegenstander steeds nader op het lijf rukkende wapendreiging, die het totale geweld en de totale vernietiging inhoudt.

Ook Adenauer, die op zijn verjaardag verklaard heeft een goede

indruk van het voorstel van Macmillan te hebben, evenals officiële woordvoerders in Frankrijk, Italië en Canada, toont geneigdheid tot een direct contact. Voor het eerst zoeken Europese regeringen een derde weg: het concrete gesprek met Moskou, zonder dit bij voorbaat als een valkuil te beschouwen, zoals tegenstemmen vooral uit de Europese beweging (o.m. ook bij monde van Brugmans) waarschuwen. Er is een sterke nationaal-individuele volkerendrang in werking getreden, om, alvorens zich aan de enorme wapenrisico's van de verre vriend uit te leveren, eindelijk eens rechtuit met de boze buurman te gaan praten, zonder dat men daarom nog diens vriendelijke brieven, waar hij zich tegenwoordig op toelegt, voor zoete koek hoeft te nemen. Maar baat het niet, dan schaadt het niet, heeft Macmillan gezegd en vele politieke autoriteiten, in andere landen dan Nederland, hebben dit met hem gedacht of gezegd, met het gevaar van de voorgoed onherstelbare schade van de toepassing der absolute vernietigingsmiddelen voor ogen en in het besef, heel wat benauwender dan het onafgebroken cirkelen van de spoetnik om de aardbol, dat de veiligheidsbommen dag en nacht boven ons hoofd patrouilleren en daarmee het oorlogslot van de wereld ten naasten bij in handen van de willekeurige oorlogsvlieger en diens plaatselijke opdrachtgever is gelegd. Tegenover onhoudbare, permanent explosieve veiligheidsmaatregelen kan niemand de directe onderhandeling en het gesprek meer onhoudbaar of roekeloos noemen, want wat is roekelozer, alles wagen aan een veiligheid die met de hand aan het explosiewapen opereert of pogingen om erover te praten hoe het wereldgevaar van zulk soort veiligheid valt te verminderen! De Europese regeringen die niet als de onze satellietbases verkiezen boven vrije onderhandelingen, gaan inzien dat nood zo niet bidden, dan toch zich uitspreken leert.

Te twaalf ure
over Nieuw-Guinea — Irian

Het zijn al lang geen nieuwe stemmen meer die de Nederlandse regering hebben trachten te bewegen om haar halsstarrig standpunt in de kwestie-Nieuw-Guinea te herzien. In het vorige nummer zijn er een aantal naast elkaar geplaatst. Twee jaren geleden is uit het Nederlandse bedrijfsleven een vergeefse poging gedaan om de door onze regering tegen de Indonesische regering opgetrokken muur te doorbreken. Maar officieel is men hardnekkig vast blijven houden aan wat

bij aloude belofte in elk geval even officieel voor verandering in aanmerking was gebracht. En Indonesië deed tenslotte wat men lang heeft zien aankomen, het wreekte zich met een koude haat, even koud als de ijskast waarin de Nederlandse regering deze zaak opsloot; het nam een koude wraak op ons land die de Nederlanders in Indonesië in de eerste plaats trof, met wier afwijkende mening door onze regering zelf géén rekening was gehouden en die nu het kind van deze misrekening zijn geworden en verbitterd repatriëren met het hopeloze gevoel zowel door het land waaraan zij hun krachten gaven verstoten als door het land dat hen daarvoor gebruikte, in de steek gelaten te zijn. En dan moet men daarbij beseffen, met twee ‚politionele' acties in het geheugen, dat het niet nog erger is geweest en de koude wraak geen bloedwraak is geworden, als men bedenkt dat die haat in elk geval toch groot genoeg was (al vertegenwoordigt die meer het politieke dan het onpolitieke deel van het volk in Indonesië) om zich diep in eigen vlees te snijden, met maatregelen die Indonesië nog aanzienlijk meer schaden dan Nederland. Zelfs hen die als Hatta in de Indonesische politiek de bereidheid bezaten om tot overleg te komen en terwille van de Nederlandse en Indonesische gezamenlijke belangen (economisch veel groter dan de politiek tegenstrijdige belangen) tot elkaar te komen en de verhouding voor de toekomst in de praktijk te redden, is door de Nederlandse hardnekkigheid de mogelijkheid daartoe ontvallen.

De stemmen die nog opgaan om te redden wat er te redden valt, zijn nu vermoedelijk al te laat om nog uitwerking te kunnen hebben op de situatie zelf, indien ze al uitwerking hadden op onze regering, wat nog niet is gebleken. De P.v.d.A. heeft er geen regeringscrisis voor over gehad. Eenmaal heeft zij juist terwille van de Indonesische politiek het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aan de K.V.P. geofferd, die het wel nooit meer uit handen zal geven; de P.v.d.A. mocht daarvoor de kastanjes uit het vuur halen, die met de 'politionele' acties te heet zijn gebleken om zich niet lelijk aan te branden. Heden ten dage drijft een socialistische krant als Het Parool met de hoofdartikelen van Goedhart (waarvan men zich kan afvragen of die ook het hart van zijn hoofdredacteur goed doen?) naar een volledig negativisme in de Indonesische zaak. In de P.v.d.A. zijn daar slechts enkele stemmen tegenover komen te staan, in de geest van ir. Vos, die echter daarna helaas lang zweeg; de hoofdstroming is er zo anders, dat wij ons verheugen over de stemmen (maar treuren over de eenzaamheid er van) die Hein Willemse in Het Vrije Volk en mr.

In 't Veld met vragen in de Eerste Kamer hebben laten horen, de enige partijstemmen vrijwel die steun geven aan de eenzame actie door Mathieu Smedts in Vrij-Nederland in een reeks artikelen gevoerd voor een herziening der regeringspolitiek inzake Nieuw-Guinea. Maar het Nederlandse volk toont zich niet in staat zich een vooruitziende regering te geven of de huidige te bewegen eindelijk een voor de toekomst productieve visie op te brengen en te verwerkelijken; haar sociale politiek en haar grondwinning en waterbeveiliging mogen dan een sterk voorzorgkarakter hebben of krijgen, haar Indonesië-politiek blijft door het *verleden* bepaald, met alle daaruit in successie voortkomende ongelukken en draw-backs die hun neerdrukkende weerslag op onze toekomstvorming doen gelden! De zakenwereld ziet het terecht als een averechtse leverantie, wij leverden een ijskast in plaats van een broedmachine, en zagen die ijskast dan nog voor onze brandkast aan. Zij die het heden zien als werk aan de toekomst der volkeren, moeten constateren dat ons de grote visie heeft ontbroken, waardoor wij een bijdrage zouden hebben geleverd tot de opbouw der uit het kolonialisme zich onwennig en onbeholpen nog, bevrijdende volkeren en mede de grondslagen gelegd voor een nieuwe samenwerking in de wereld boven dat kolonialisme uit.

CEDDY MAC CANDY.[1])

Dit is een generaal, denkt hij, een generaal is een veelvuldig mens.

De generaal zit in de stoel van zijn gastheer. Hij laat zijn veldheersblikken over zijn slagen gaan en hij heeft blauwe glazen ogen. IJzeren knikkers en af en toe licht hij een ooglid op, laat een blauwe knikker in een hand vallen, rolt hem speels heen en weer, en stopt hem dan weer in de oogholte. Voor het overige hengelt hij herinneringen.

„Amerika," zegt de generaal. „Indië," zegt de generaal. „Ceddy Mac Candy," zegt de generaal.

„Ceddy Mac Candy?" zegt de gastheer.

„De pokerman," zegt de generaal. „Negentienvijftig; goed vrouwenjaar."

„Het water kookt," zegt de gastheer tegen de gastvrouw. „Allemaal suiker en melk."

De gastvrouw verlaat de kamer.

„Een best vrouwenjaar?" zegt de gastheer. Zijn ogen worden klein en hangen tegen zijn wenkbrauwen.

Dwaallichtjes onder een triomfboog, denkt hij.

De generaal knipt poppetjes. Vrouwen. Vrouwen van papier. Hij vergeet niets, de generaal. De poppetjes zijn volledig volledig en de generaal is helemaal degeneraal. De gastheer lacht onverdraaglijk.

„De beste mop die ik ooit gehoord heb," zegt de gastheer.

„In San Francisco ging de telefoon," zegt de generaal. „Dat was in negentientwintig. In New Orleans speelde de radio," zegt de generaal. „Dat was in negentiendertig. In New York woonden negers," zegt de generaal. „Dat was in negentientweeënveertig. In Soerabaja was het warm," zegt de generaal. „Dat was in negentienzesenveertig."

„Ja, ja," zegt de gastheer. „Die goeie ouwe tijd."

Tijd, denkt hij. De wolken zijn grote tuinen en aan de bomen zitten knoppen. Draai een knop op zomer en alle kinderen drinken limonade. Limonade met een rietje. De kinderen zijn tevreden.

„Een racewagen," zegt de generaal. „Een rode racewagen. Aan de kop zat Ceddy Mac Candy."

„Ja, ja," zegt de gastheer, „die goeie ouwe tijd."

„Ceddy Mac Candy wist wat gehoorzaamheid was," zegt de gene-

[1]) Uit de bundel „De Gast", korte clownerieën.

raal. „Miljoenen bezit hij. Tien haringvloten en vijftig gelegenheden in Spanje."

Gehoorzaamheid, denkt hij. De hond heeft een spitse snavel en kan geen boom met rust laten. Hij vraagt voortdurend om rauwe biefstuk.

„Ceddy Mac Candy," zegt de generaal. „Een melkwitte kerel en hij schoot in de roos met vlinders."

„Ja, ja," zegt de gastheer, „die goeie ouwe tijd."

Er gaat niets boven rozen, denkt hij. Rode herfstrozen die stuk voor stuk ontbladeren.

Dan gaat de generaal naar de piano. Hij speelt een bloebloebla. En hij zingt, de generaal:

„Onder moeders paraplu," zingt de generaal.

„Hoera," zegt de gastheer, „hoera voor Ceddy Mac Candy en de vrouwtjes!"

„Hop, hop hop mijn paardje" zingt de generaal.

„Hoera," zegt de gastheer, „hoera voor Ceddy Mac Candy en de vrouwtjes!"

„Rijen, rijen, rijen in een wagentje," zingt de generaal.

„Hoera," zegt de gastheer, „hoera voor Ceddy Mac Candy en de vrouwtjes."

Eens viel ik in een bomtrechter, denkt hij. En onder in de bomtrechter lag een hand. Een verloren hand. De hand greep de mijne en schudde die.

„Ik ben een sentimenteel mens," zegt de generaal. „Ik huil wanneer ik iemand zie lijden. Daarom drink ik dan ook altijd whiskey puur."

„U bent een goed mens," zegt de gastheer.

„Ook kinderen gaan mij ter harte," zegt de generaal. „Ik ben voorzitter van de ongehuwde moeders. Bovendien sta ik op de sollicitatielijst der presidenten."

„U bent een bijzonder goed mens," zegt de gastheer.

Vleugels, denkt hij, maar het kan ook een vlieg zijn. Het kan ook een dar zijn die in de vlucht de koningin omhelst. Ergens gaat de zon rood onder. Ergens gaat de zon zwart op. Wij kunnen het wit niet wit laten. Wij kunnen de stilte geen stilte laten. Niet de stille witte liefde. Wij eisen haar rood. Wij haten haar zwart. En het kind laten wij blauw, blauw ...

„Ceddy Mac Candy," zegt de generaal.

Kwee Swan Liat

NEDERLAND - WEST IRIAN - INDONESIË

In „Paraat", het officiële orgaan van de Partij van de Arbeid, van 4 januari 1958, geeft Paul van 't Veer „een schetsmatige bijdrage tot de discussie over Indonesië en Nieuw-Guinea". Betekent dit dat men nu in de kring van de P.v.d.A. eindelijk over dit probleem ernstig wil praten en een eind wil proberen te maken aan de funeste „ijskast-politiek?" Ook de P.v.d.A. heeft immers jarenlang opzettelijk gezwegen, en zelfs meegeholpen alle pogingen om het probleem te berde te brengen in de kiem te smoren. Toen jhr. mr. M. van der Goes van Naters zich in de zomer van 1955 wat onvoorzichtig tegenover een journalist over Nieuw-Guinea heeft uitgelaten, kostte hem dit zijn politieke carrière! Wat Van der Goes van Naters zei was alleen maar, dat naar zijn mening het merendeel van de P.v.d.A.-leden helemaal niet geporteerd was voor het „behoud van Nederlands Nieuw-Guinea".

Nu schrijft Paul van 't Veer o.m.: „Op Nieuw-Guinea werken thans enige duizenden Nederlanders, bijna allen voor het gouvernement. De enige grote particuliere werkgeefster is de Nederlandse Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij, een dochtermaatschappij van de B.P.M. en enige Amerikaanse oliemaatschappijen. Haar produktie is nimmer hoger geweest van 500.000 ton per jaar (ter vergelijking: Nederland produceert zelf tegenwoordig meer dan een miljoen ton per jaar!) en loopt terug... Andere inkomsten dan de petroleum heeft Nieuw-Guinea praktisch niet... Jaarlijks kost Nieuw-Guinea Nederland ongeveer honderd miljoen gulden, waarvan dertig miljoen voor defensie en zeventig miljoen als subsidie op de begroting".

Waarom maakt men nu pas deze feiten bekend? Waarom heeft men al die jaren deze offers van het Nederlandse volk gevraagd zonder te laten weten dat ze verdwenen in een bodemloze put? Nog meer. Had men niet van 1950 af kunnen weten dat door deze onwillige politiek het Indonesische volk van Nederland vervreemd werd, zelfs in vijandigheid gedreven moest worden op een wijze die tenslotte de belangen van beide volken moest schaden? Is er nog iemand die nu de ironie zou willen slikken, dat de Nederlandse regering dit alles heeft gedaan uit een besef van verantwoordelijkheid jegens het volk van Nieuw-Guinea? Dat de Nederlandse regering, alleen om het „zelfbeschikkingsrecht" van voor meer dan de helft nog onbekende Papoea-stam-

men te garanderen, ontzaglijke risico's heeft genomen, volk en regering van Indonesië tegen zich in het harnas heeft gejaagd, de levens van enige tienduizenden Nederlanders in Indonesië en de belangen van vele Nederlandse bedrijven op het spel heeft gezet, en zelfs de vrede en veiligheid van Zuidoost-Azië in gevaar brengt?

Paul van 't Veer schrijft in zijn artikel: „Nieuw-Guinea is strategisch voor Australië in het bijzonder of voor de westerse wereld in het algemeen van onmetelijk belang. Op de R.T.C. zelf heeft echter de nuchtere berekening de doorslag gegeven, dat in de Tweede Kamer niet de medewerking van een deel der C.H.U. en de rechtervleugel der K.V.P. (en dus geen twee-derde meerderheid) voor de souvereiniteitsoverdracht van Indonesië verkregen kon worden, als voor N.-G. geen uitzondering zou worden gemaakt".

Niet het strategisch belang, maar „de nuchtere berekening" heeft dus volgens Van 't Veer bij de P.v.d.A.-leiders de doorslag gegeven om „voor N.-G. een uitzondering te maken". Van 't Veer vergeet dat het de spontane stakingen van de Australische havenarbeiders waren, die in 1945 en 1946 de zaak van de Indonesische Republiek in de strijd tegen de Nederlanders hebben ondersteund. Hij vergeet dat ook vóór de R.T.C. de P.v.d.A. met de „politionele acties" van 21 juli—5 augustus 1947 en 19 december 1948—7 januari 1949 had ingestemd. Juist in de jaren van 1946 tot 1949 had de P.v.d.A.-leiding nagelaten het initiatief te nemen om de arbeidende bevolking van Nederland te mobiliseren voor een beweging tegen alle restanten van het kolonialisme. In die periode had de P.v.d.A. zich gecompromitteerd, had daarvoor op 7 juli 1948 bij de verkiezingen een gevoelige nederlaag geleden, had de les van deze nederlaag niet willen leren, maar in plaats daarvan op een compromis met de behoudende partijen aangestuurd. Met dit alles heeft de P.v.d.A.-leiding niet alleen het Nederlandse socialisme gecompromitteerd, maar de zaak ook voor de Indonesische socialisten moeilijk gemaakt. Van een solidariteit tussen Nederlandse en Indonesische socialisten kon geen sprake zijn. Een werkelijke vriendschap werd onmogelijk gemaakt, en alle betogingen in die richting bij de soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 klonken weinig overtuigend.

Het waren „nuchtere berekeningen" die de Nederlandse politici tijdens de Ronde Tafel Conferentie hebben geleid. Berekeningen van onmiddellijk economisch belang, berekeningen om zoveel mogelijk het geschokte gevoel van eigenwaarde te herstellen, berekeningen van winst en verlies die getuigden van een ingeroeste kruideniersgeest

(heten vele kruideniersartikelen niet nog steeds koloniale waren?) en van weinig politieke intuïtie.

Ondanks de „politionele acties" was het Nederland immers niet gelukt de Indonesische Republiek militair ten onder te krijgen. Nederland werd gedwongen met Indonesië te onderhandelen, maar zo te onderhandelen dat ook duidelijke resultaten konden voortvloeien. Nederland heeft zich altijd, al van november 1945 af, tegen onderhandelen verzet, op grond van allerlei juridische spitsvondigheden. Nederland heeft maar schoorvoetend de realiteit van het Indonesische verzet tegen het kolonialisme willen erkennen. Het werd daartoe min of meer gedwongen door de wereldopinie.

Tijdens de „onderhandelingen" op de R.T.C. vormde Indonesië duidelijk de zwakste partij. Door een bewuste verdeel-en-heers-politiek van de Nederlanders innerlijk gespleten in vele deelstaten, economisch uitgeput, militair gebroken stonden de Indonesiërs met de rug tegen de muur. Indonesië verlangde niet naar „soevereinitietsoverdracht", het had immers zelf op 17 augustus 1945 zijn onafhankelijkheid geproclameerd. Het wilde erkenning van zijn soevereiniteit. Het wilde normale verhoudingen met Nederland, en met de rest van de wereld. Voor die erkenning en die goede verhoudingen was het bereid veel te slikken, ongunstige economische voorwaarden te accepteren, zelfs uitstel van de beslissing over de soevereiniteit over West Irian. Maar het verwachtte ook oprecht, dat binnen een jaar na ondertekening van de R.T.C.-overeenkomst Nederland bereid zou zijn het laatste restant kolonialisme te likwideren.

Indonesië werd in die verwachting teleurgesteld. De R.T.C. bleek de grootste krachttoer waartoe de Nederlandse politici in staat waren. De Indonesiërs hebben in december 1950 hun beste mensen met vergaande volmachten naar Den Haag gestuurd om te onderhandelen. Mr. Moh. Roem overhandigde op 7 december 1950 een verklaring aan de Nederlandse delegatie, waarin o.m. stond:

„Alle Indonesiërs, die het geluk hebben gehad schoolonderwijs te genieten, hebben eens, als onderdanen van het voormalige Nederlands-Indië, geleerd, dat hun land zich uitstrekt van Sabang op de Noordkust van Sumatra tot Merauke in Nieuw-Guinea. Zodanig is althans dit nationale bewustzijn en nationaal besef van het volk van Indonesië gegroeid, dat het psychologisch niet mogelijk meer is zulks anders te zien.

Wij willen erkennen, dat Nederlandse bestuurservaring, administra-

tieve kennis, economische activiteit, mits vrijgemaakt van elke vorm van koloniaal bewind, van grote betekenis kunnen zijn voor de ontwikkeling en welvaart van West-Irian.

Daarom is de Indonesische regering in het belang van de wereldvrede, de goede verstandhouding tot Nederland en de toekomst van Irian, bereid aan de overdracht van de soevereiniteit over Irian aan de Republiek Indonesia op 27 december 1950 te verbinden een overeenkomst, waarin de sociale, economische en culturele ontwikkeling gedeeltelijk in handen wordt gegeven aan Nederland, op basis van samenwerking der beide Unie-partners. De Indonesische regering is mede bereid om West-Irian te openen voor emigratie van Nederlanders en buitenlandse investeringen te continueren en respectievelijk te ontwikkelen. Voorts zal de godsdienstvrijheid volledig worden gewaarborgd en zullen de humanitaire werkzaamheden van zending en missie, zoals onderwijs en ziekenzorg, worden voortgezet.

Indonesië meent daarbij tevens recht te doen aan het bij vele Nederlanders levende besef van verantwoordelijkheid jegens Irian. Deze verantwoordelijkheid kan immers, binnen het kader van een overeenkomst als hierboven bedoeld, volledig tot zijn recht komen."

Nederland heeft deze kans om tot een eerlijk en redelijk vergelijk te komen laten voorbijgaan. Het is eigenaardig, dat van de besprekingen van 1950 en later nooit een volledig verslag is uitgegeven. Het Nederlandse volk heeft nooit precies kunnen weten, waar het aan toe was en hoe ver de Indonesische onderhandelaars wel hadden willen gaan. De Nederlandse regering heeft het hele probleem zoveel mogelijk in een vergeethoek proberen te stoppen. Over de kwestie-West-Irian heerst in Nederland een ondoordringbare „vanzelfzwijgendheid".

Deze vanzelfzwijgendheid wijst op een psychisch proces van verdringing. Geplaagd door vele onderbewuste schuldgevoelens probeert Nederland het hele probleem te vergeten. Zo opzettelijk is deze verdringing, dat niet alleen Indonesië uit de belangstellingssfeer van het Nederlandse volk is verdreven, maar ook voor de problemen rondom Suriname en de Antillen onder het publiek weinig belangstelling wordt gevonden. Minister Van Maarsseveen, de architect van de Ronde Tafel Conferentie met Indonesië, is gestorven. Zijn schaduw hangt over het werk van minister Kernkamp, de architect van de nieuwe verhouding met de West. Ook deze laatste is gestorven en praktisch vergeten. Zelfs met kunst en vliegwerk kon op 15 december 1957 maar een lauwe belangstelling worden gewekt voor de vijfjarige herdenking van het Statuut van het Koninkrijk Nieuwe Stijl.

Nederland is Oostindisch blind geworden voor alles wat met Indonesië en Nieuw-Guinea te maken heeft. Het Nederlandse publiek weet nauwelijks wat er zich in Indonesië allemaal heeft afgespeeld. De berichtgeving in de Nederlandse bladen is contra-selectief, schuwt de lichtplekken en dikt de schaduwen aan. Met zeker leedvermaak verkneukelt men zich hier als het in Indonesië moeilijk gaat, slaat zich op de borst en denkt: „zie je nu wel, dat heb ik altijd al voorspeld". Men weet niet dat de algemene levensstandaard van de bevolking, ondanks de verarming onder de Japanse bezetting, ondanks de economische blokkade van de Republiek door de Nederlanders tot eind 1949, thans over het algemeen hoger is dan voor de oorlog, en zeker veel hoger dan in landen als India of Thailand. Men weet hier niets van het enorme revolutionaire élan, dat tot in de brede lagen van de massa is doorgedrongen, en gestuwd heeft naar een culturele en artistieke opbloei zoals die misschien met de Gouden Eeuw in Nederland te vergelijken is. Men weet hier niets van de onderwijshervorming, die in korte tijd bij alle gebrek aan materiële middelen en hulpkrachten, zich doorgezet heeft. Vergeleken met 1940 was in 1956 het aantal leerlingen en leerkrachten op de lagere scholen verdrievoudigd, op de middelbare scholen zelfs vertwintigvoudigd. Het aantal instellingen voor hoger onderwijs steeg van 5 op 40 en het aantal studenten van 1700 tot over de 23.000.

Door de contra-selectieve berichtgeving over Indonesië kan het publiek in Nederland zich ook onmogelijk een juist beeld vormen van de mogelijkheden die de revolutionaire ontwikkeling in Indonesië in de toekomst biedt. Tegen de achtergrond van het verwrongen Indonesiëbeeld beoordeelt men licht de vraag verkeerd, of het in het belang van land en volk van Nieuw-Guinea is om in het nieuwe Indonesië te worden opgenomen. Natuurlijk heeft Indonesië als jonge staat met vele innerlijke moeilijkheden te kampen. Natuurlijk zal Indonesië zelf moeilijk de krachten en kapitalen kunnen opbrengen om Nieuw-Guinea te ontginnen en tot ontwikkeling te brengen. Maar de Indonesische regering heeft van het begin af duidelijk gemaakt, dat ze voor deze ontwikkeling van West-Irian de technische en financiële steun verwacht van anderen, met name van Nederland.

Voor die ontwikkeling is in ieder geval een plan nodig en een juiste atmosfeer van samenwerking. Zonder die samenwerking is het totaal onmogelijk het werkelijke belang van land en volk van West-Irian te dienen. Nederland houdt willens en wetens de toekomst van dit land

onzeker. Nederland is niet in staat, alleen al door gebrek aan samenwerking met Indonesië, iets van werkelijke waarde voor Nieuw-Guinea te ondernemen. De Nederlandse regering lijdt aan grenzeloze zelfoverschatting door te menen het wel te kunnen. Hoe en in welke richting moet men land en volk van West-Irian ontwikkelen? In welk economisch patroon denkt men het gebied, dat zo arm is en zo uiterst moeilijk te ontginnen, in te passen? Zonder de Indonesische economische eenheid als natuurlijke achtergrond, ontbreekt immers iedere realistische basis voor een ontwikkelingsplan. Wat doet het Nederlandse bestuur voor het gebied? Toegegeven wordt dat meer dan de helft van de bevolking leeft in de ontoegankelijke binnenlanden, zonder contact met de buitenwereld. De toestanden in de „geciviliseerde" kuststrook zijn chaotisch en onoverzichtelijk. De vele immigranten uit Oost-Indonesië die er wonen spreken Maleis. Welke voertaal moeten de bewoners er leren? Hoe en volgens welke normen moet Nederland deze mensen opleiden? Moeten ze „westers" worden opgevoed en worden gekerstend? Is het niet zaak om ze nu vast in hun hele opleiding te richten naar de Indonesische cultuur en levensgewoonten?

Door het gebied van Indonesië te isoleren wordt de bevolking van haar natuurlijke achtergrond vervreemd. Bij overdracht van de soevereiniteit over West-Irian aan Indonesië wordt tenminste bereikt dat het volk deelt in het revolutionaire élan van het Indonesische volk als geheel. Dit revolutionaire élan is de enige gezonde basis voor een economische en sociale opbouw, zelfs daar waar de technische en financiële middelen ontoereikend zijn.

Overdracht van de soevereiniteit over West-Irian aan Indonesië is de enige historisch realistische oplossing van het geschil tussen Nederland en Indonesië. Een oplossing die in het grote perspectief van de ontwikkeling in Zuidoost-Azië uiteindelijk het meest het belang van land en volk van West-Irian zelf dient. Een oplossing ook die de overmatig geprikkelde Indonesische nationalistische gevoelens bevredigt en daarmee normaliseert. Een oplossing, niet in de allerlaatste plaats, die Nederland verlost van een restant kolonialisme en van een psychisch verdringingsproces, dat heel het politieke denken vertroebelt.

De Nederlandse regering heeft zich meer dan zeven jaar lang tegen iedere onderhandeling met de Indonesische regering op basis van de soevereiniteitsoverdracht over West-Irian verzet. Ze heeft vele juridische spitsvondigheden daartoe naar voren gebracht: dat de Republik Indonesia Serikat, met wie de afspraak in 1949 gemaakt was, reeds in

1950 was vervangen door de Republik Indonesia; dat Indonesië eenzijdig de R.T.C.-overeenkomsten, — die voor haar economisch zeer ongunstig waren —, heeft opgezegd. Ze vergeet daarbij dat juist het uitblijven van een bevredigende oplossing van het geschil West-Irian, de onwil van Nederlandse zijde om tot een vergelijk te komen, oorzaak is van de verslechterde ontwikkeling van de Nederlands-Indonesische betrekkingen. Ze vergeet dat juist door het koesteren van dit restant kolonialisme een psychisch antagonisme tussen het Nederlandse en Indonesische volk in stand is gehouden en gestimuleerd, haatgevoelens zijn gewekt en aangewakkerd, de onderlinge verhoudingen zijn vergiftigd, en een situatie is ontstaan die moeilijk meer in de hand te houden is.

Verschillende Nederlanders, met name uit de kring van de vereniging Nederland—Indonesië, hebben uit oprechte verontrusting tegen de algemene politieke verblinding gewaarschuwd. Maar hun stemmen werden gesmoord in de sfeer van Nederlandse vanzelfzwijgendheid. Ook het Rapport van de Commissie voor internationale zaken van de Oecumenische Raad van Kerken in Nederland en de Oproep van de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk tot bezinning op de verantwoordelijkheid van het Nederlandse volk inzake de vraagstukken rondom Nieuw-Guinea in 1956, vermochten niet de zelf geschapen stilte-barrière te doorbreken.

Nu de toestand voor individuele Nederlanders en particuliere Nederlandse bedrijven in Indonesië onhoudbaar is geworden, toont men zich in Nederland verontwaardigd. Ook in Nederland worden hartstochten opgezweept. Dit betekent een gevaar, dat gelukkig getemperd wordt door het besef van onmacht tot onbezonnen wraakmaatregel van Nederlandse zijde. Een onmacht die duidelijk in het ontnuchterende resultaat van de besprekingen in de NAVO is gebleken.

Dat individuele Nederlanders en particuliere Nederlandse bedrijven in Indonesië worden getroffen wordt algemeen betreurd en vindt in vele kringen scherpe afkeuring. Maar ook de Indonesische regering en vele verantwoordelijk voelende Indonesiërs betreuren het oprecht dat zulke maatregelen nodig zijn geworden om de impasse te doorbreken, om het Nederlandse volk uit de ban van zijn vanzelfzwijgendheid wakker te schudden. Hoe groot de innerlijke tegenstellingen in de Indonesische politiek ook mogen zijn, over één ding kan men zich hier in Nederland verzekeren, dat het hele Indonesische volk ernst maakt met zijn aanspraak op West-Irian. Nederland is mede verantwoordelijk

voor de wanhoopsstemming die in Indonesië gegroeid is.

„Nuchtere berekening" kan de Nederlandse politici nu overtuigen van de noodzaak om eindelijk het geschil om West-Irian radicaal te doorbreken, al was het alleen om nog erger te voorkomen, om niet verder, door een prestige-kwestie, de toekomst van twee landen, en van de gehele wereld, in gevaar te brengen. Wanneer niet spoedig een regeling gevonden wordt, lopen Nederland en Indonesië beide onoverzienbare economische moeilijkheden tegemoet.

Meer nog dan „nuchtere berekening" is echter bezinning noodzakelijk. Eerlijke en oprechte bezinning, die doet inzien dat de radicale oplossing van het geschil niet door de jongste pijnlijke ontwikkelingen wordt afgedwongen, maar veel eerder in de historische situatie besloten lag en alleen niet werd gezien en erkend door politieke verblinding, die een nasleep vormde van eeuwen oude koloniale verhoudingen. Een radicale afrekening met dit koloniale verleden is de enige historische realistische basis van gezonde verhoudingen, niet alleen tussen Nederland en Indonesië, maar tussen alle volken van Oost en West.

Nederland en Indonesië dienen onmiddellijk te streven naar onderhandelingen, eventueel met bemiddeling van een V.N.-vertegenwoordiger, op basis van soevereiniteitsoverdracht over West-Irian aan Indonesië, gepaard met een overeenkomst, waarbij Nederland in samenwerking bijv. met de Colombo-landen, in staat wordt gesteld land en volk van West-Irian te helpen ontwikkelen.

De psychologische gevolgen van zulk een overeenstemming, na al deze jaren van misverstand en strijd, op de volken van Nederland en Indonesië beide, en op de andere volken in de wereld die met beide sympathiseren, zullen niet nalaten een sfeer van ontspanning en toenadering te wekken, waar de wereld van nu zo'n dringende behoefte aan heeft.

Oegstgeest, 8 januari 1958.

Ronny van Cleef

WINTER

Het sneeuwt geluidloos naar het zwijgen toe
in mateloosheid, schemerig en vaal.
Zo stil zijn onze woorden nu, zo kaal
en troostloos de gebaren en zo moe
wij beiden in dit landschap neergezet
als vulling in een niet te vullen zaal
waaraan het dak ontbreekt, zo wit en vaal
zitten wij in een deerniswekkend net
van vlokken die geen klanken willen vormen
en van een wind die nog geen storm kan zijn.
In een overvloed van sneeuw en pijn
neigen we tot elkanders laatste normen.

VERBORGEN BEELD

Het beest leeft nog verscholen in Uw keel
dicht bij het hoofd. En naar de mond gedrongen
stoten fonteinen, 's nachts de lang bedwongen
beelden van weerzin, angst en tegendeel.

In donker-vloeien langs de bloedpilaren
heffen gedachtenhanden zich omhoog
en stijgen kolkend naar de hersenboog
om in de droom een nieuwe waan te baren.

AQUAREL

Kantelingen door de ruimte vangen
aarzelingen aan getwijnde draden.
Goochelingen in bedachte graden
zijn behoedzaam aan mijn droom gehangen.

Toen heb ik niets gestationeerd in niets
en desondanks een kleine vrucht gepeurd.
Een levenloze zachte bloem, gekleurd,
overgegeven en ter dood betreurd.

Jan Romein

DE ZELFEXPRESSIE VAN DE WESTERSE MENS IN DE TWINTIGSTE-EEUWSE ROMAN

(Slot)

III

Er is een andere, niet minder belangrijke groep in de huidige literatuur, die het niet volhield, maar zich neerlegde bij de opvatting, dat de mens wegens zijn aangeboren en onverbeterlijke onvolkomenheid voor altijd een onzeker, vreesachtig en eenzaam schepsel is, dat bang is voor de vrijheid die hem steeds weer dwingt een keuze te doen, zonder de moed, de intuïtie of de kennis om de juiste keuze te doen; en tegelijkertijd weer bevreesd voor de gevangenis, waarin hij gekluisterd blijft door zijn gebrek aan moed om, goed of slecht, een keus te doen. Deze gevangenis is de sfeer in het werk van *Julien Green,* de Fransman, geboren uit Amerikaanse ouders en die misschien de meest representatieve is van de Franse romanciers tussen de twee oorlogen. In zijn werk is de fundamentele absurditeit en eenzaamheid en hopeloosheid van het menselijk bestaan te afschrikwekkender, omdat zij in een vertrouwd kader zijn ingelijst. Zijn 'helden' en 'heldinnen' — maar nooit waren deze woorden minder ter zake — zijn zwakke wezens zonder een eigen wil, die lijden onder een streng, vaak puriteins milieu of onder het drievoudig noodlot van liefde, angst en dood en die daardoor vaker wel dan niet tot misdaad vervallen, zij het tegen wil en dank. Naar alle waarschijnlijkheid zullen deze personages van *Green* voor de historie blijven leven als een symbool van de ongelukkige decaden tussen 1920 en 1940, zoals Albérès constateerde.[6])

Maar dit berusten in fundamentele onzekerheid kan op zichzelf ook een vorm van zekerheid zijn. Er bestaan veel schrijvers van deze existentialistische school, ongeacht of zij de een of andere vorm van existentiële filosofie belijden of niet. Voor al deze auteurs heeft de aanvang van het vierde evangelie: 'In den beginne was het Woord, de Logos, geen enkele zin meer. Zij hebben geen enkel evangelie. Natuurlijk is er de menselijke rede, maar die is een doodlopend slop in een volstrekt onredelijk Heelal — het Heelal waarin 'Ulysses' van *Joyce* voorgoed ronddoolde, ofschoon het 'Heelal' daar Dublin wordt genoemd en 'voorgoed' slechts 24 uren is, want Ruimte en Tijd heb-

[6]) Albérès, *a.w.,* p. 245.

ben net zo min een werkelijke betekenis als de Rede. Geen wonder dat *Joyce* zijn eigen taal moest maken om daarin de vreemde — zij het nog zo alledaagse — avonturen af te schilderen die zijn personages in dat gewone en *daarom* vreemde Universum beleven.

Van dit Universum vond *Kafka* de symbolen. In 'Het Slot' en in 'Het Proces' bouwde hij de citadels van het Absurde. De mens verlangt hartstochtelijk naar klaarheid en gerechtigheid, dus naar veiligheid — niemand die dat beter weet dan *Kafka* — maar in werkelijkheid is hij gewikkeld in een nooit eindigende duisternis en onuitroeibare onmenselijkheid. De mens is een wezen geboren om bedrogen te worden en dat is het enige wat met zekerheid over hem te zeggen valt.

Joyce en *Kafka* waren zeer grote schrijvers en als zodanig geïsoleerde topfiguren. Die eigenheid, die altijd eenzaamheid betekent, blijkt al genoegzaam uit het feit dat zij hun roem zover vooruit waren. Voor beiden komt de algemene bekendheid pas laat in de jaren '20, zo niet nog later. En toch begon *Joyce* al in 1914 aan zijn 'Ulysses' en dateert een van *Kafka's* meest aangrijpende novellen 'Die Verwandlung' van 1916. Bij *Robert Musil* die, hoe oorspronkelijk hij ook is, nochtans uit toch weer verwante sfeer zijn verre boodschap zond, is die afstand nog groter. 'Die Verwirrungen des Zöglings Törless' vond nauwelijks enige weerklank, toen het in 1906 verscheen. Begrip zou pas komen, en dan nog traag, voor zijn onvoltooide hoofdwerk 'Der Mann ohne Eigenschaften' (1930—'43). Ongeveer hetzelfde zou men kunnen zeggen van *Alfred Kubin.* Hij werd wel bekend als tekenaar en illustrator van Poe, Dostojewsky, Strindberg en E. T. A. Hoffmann, maar zijn eigen fantastische roman, 'Die andere Seite', van 1908, die wel degelijk aan *Kafka* doet denken, vond niet voor de jaren '30 enige meer algemene weerklank.

Joyce en *Kafka, Musil* en *Kubin* stonden echter *niet* alleen ten aanzien van de zin of liever de zinloosheid die zij aan het menselijk lot toekenden. Zij hadden integendeel een paar voorlopers en een menigte navolgers. Het zal zelfs moeilijk vallen om andere romanschrijvers in onze eeuw te vinden die zoveel gelezen en tot op zekere hoogte geïmiteerd zijn als Joyce en Kafka. Want in laatste instantie brachten beiden slechts aan het licht wat heimelijk de verborgen overtuiging was geworden van zo velen die het geloof in God en Rede verloren hadden. En, dachten velen die met Hem waren opgevoed, als God faalt worden alle natuurlijke dingen chaotisch en raken alle menselijke aangelegenheden op drift. En indien de Rede weigert diep door

te dringen in de raadselen van de natuurlijk gegeven wereld en die der mensen, worden beide in feite on-redelijk. En het waren er niet weinigen die op grond hiervan elk vertrouwen in de Rede opzegden. Niet zo weinigen die het oordeel onderschreven, in 'Terre des Hommes' door *De Saint-Exupéry* onder woorden gebracht: '(redelijke) oplossingen zijn er niet in het leven. Maar er bestaan werkzame machten; men moet ze scheppen en dan volgen de oplossingen wel'. Dit is in treffend contrast en ergens ook weer in overeenstemming met wat Lenin eens zeide: 'er bestaan geen situaties zonder oplossingen'. Deze gedachte van *De Saint-Exupéry* werd volgens Albérès de grondgedachte van de existentiële schrijvers, *Camus* en *Sartre*.[7]) Maar het is dezelfde gedachte die men reeds kan vinden in de Griekse mythe van Ixion, van de Danaïden, van Sisyphus en Tantalus en die ook al op verschillende manieren is uitgedrukt in de negentiende eeuw door *Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche* en *Dostojewsky,* en in de twintigste door *Sjestow, Jaspers* en *Heidegger* alsook andere filosofen, maar die thans alom meer wordt geaccepteerd dan ooit te voren. 'L'étranger' van *Camus* is een vreemdeling, niet alleen omdat hij een Fransman is in een Noordafrikaanse omgeving; hij is een symbool van de mens die een vreemdeling is, overal. Het enige wat nog iets kan uitrichten tegen de wanhoop, veroorzaakt door 's mensen eenzaamheid, is actie; actie komt voort uit noodzaak en is altijd opstand en door opstand te zijn is zij bevrijding, de enig mogelijke bevrijding uit de gevangenis die bestaat uit zijn eigen ziel. Dit is het wat *Camus* de mensheid zei in 'La Peste'.

Sartre werd de hogepriester van deze cultus van het pessimisme in de literatuur. Zijn werk kan beschouwd worden als de kristallisatie in één strenge leer van de vage gevoelens van onzekerheid en risico, die steeds sterker werden naarmate de eerste helft van de eeuw ten einde liep. Soms een weinig, maar meestal meer van wat *Sartre* met zijn methodische geest van zijn wereld zonder religie en zonder rede in een systeem ving, is te vinden bij een aantal schrijvers, hoeveel deze onderling of van *Sartre* zelf ook mogen verschillen.

Niet alleen bij *Joyce* en *Kafka,* of *Musil,* maar ook bij *Bloy* en *Bernanos, Evelyn Waugh* en *Huxley,* bij *Pirandello* en tot op zekere hoogte zelfs bij *Priestley,* bij *Silone* en *Piovene* kunnen opvattingen worden aangetroffen, die men bij Sartre kan terugvinden, wat niet wil zeggen, dat hij die aan die auteurs ontleende. Want ofschoon *Sartre's*

[7]) Albérès, *a.w.,* pag. 242.

literair hoofdwerk is getiteld — en zeker niet bij toeval — 'La Naussée', toch bleef hij daar niet bij staan. Juist uit de absoluutheid van zijn onzekerheid verrees een nieuw soort zekerheid. Tot hen, die zichzelve van elke verplichting ontslagen achtten — *Dostojewski's:* alles is geoorloofd — omdat de absurditeit van al ons menselijk doen immers erkend was, zei *Sartre:* neen. Inderdaad, zo leerde hij, kennen wij de betekenis onzer handelingen in een of ander universeel verband niet, maar desniettemin hebben wij ze te verrichten. In wezen is ook deze gedachte niet zo nieuw als het vele jonge mensen toeschijnt, die alle contact met de versatile geschiedenis van de menselijke geest verloren hebben. In wezen is het de oude gedachte dat het kwaad, dat ons immers altijd onredelijk toeschijnt, een essentieel bestanddeel is van de wereldorde. De oude Hebreeën wisten ervan en vertelden erover in Job, de oude Grieken en Romeinen hadden er weet van en leerden erover in de discipline van de Stoa en de oude Christenen wisten het en daarom gaven zij Judas zijn deel in het goddelijk drama. 'L'Engagement' — het zich mede verantwoordelijk weten — door *Sartre* geleerd, geeft een nieuwe zekerheid in zoverre het duidelijk maakt, dat de mens er niet van kan afzien om te strijden voor wat hem goed schijnt, ongeacht hoe groot het kwaad is tegenover dit goed, en dat hij eenvoudig gedwongen wordt zo te handelen, zelfs zo hij geen enkele religie meer heeft, die hem leidt en zelfs indien hij niet langer gelooft in de Rede om hem nog een uitzicht op de toekomst te geven.

IV

Wanneer wij de meest op de voorgrond tredende gedachtengangen van onze eeuw in het kort samenvatten, zien wij allereerst de critische houding tegenover het wetenschappelijk mechanisme bij schrijvers die òf zelf exacte wetenschapsmensen zijn of toch op zijn minst natuurwetenschappelijk geschoolde wijsgeren, zoals *Boutroux,* de neospiritualist, die behoedzaam wees op de mogelijkheid, dat er in de natuur naast wetten onvoorziene omstandigheden werken, dat er a.h.w. verschillende werkelijkheids-'lagen' zijn en dat hoe hoger de 'laag', des te minder dwangmatig de wetten, des te meer plaats voor vrijheid. Dezelfde of soortgelijke gedachten vinden wij bij *Duhem, Le Roy* en *Henry Poincaré.* De Engelse astronomen *James Jeans* en *Eddington* deden veel om deze denkbeelden te verbreiden onder een publiek dat, met minder onderscheiding en meer generaliserend dan deze auteurs

zelf, er een vaag vermoeden van kreeg, dat de resultaten der wetenschap bij lange na niet zo vaststonden als hun vaders nog hadden gedacht en deze vaders begon te veroordelen als oppervlakkige materialisten. Wat de algemene uitwerking op het lezend publiek betreft was dit eveneens het geval met de Duitse filosofie, welke de naam fenomenologie draagt. *Husserl* poogde, meer dan tot dusver in de moderne wijsbegeerte gebruikelijk was, het filosofisch onderzoek aan de verschijnselen zelf te oriënteren; hetgeen niet anders zeggen wil dan dat hij rationele, aprioristische constructies en deducties trachtte te vermijden, maar dit ging niet zonder er een flinke scheut idealisme bij te gieten omdat men nu eenmaal niet boven de verschijnselen uit kan komen door er bij te blijven staan. Zijn leerlingen *Scheler, Heidegger* en in zekere zin ook *Jaspers* versterkten, elk op zijn wijze, de irrationele tendenties, die alreeds in het werk van hun meester verscholen lagen. En would-be-filosofen als *Spengler* en *Keyserling* volgden hen daarin. In Frankrijk hadden *Bergson's* intuïtie en 'élan vital' en vooral ook zijn 'Deux sources de la morale et de la religion' hetzelfde effect, te meer omdat hij mettertijd in de mode kwam en mensen, wie de corrigerende finesses van zijn geest ontgingen, naar hem luisterden en hem lazen. Ook biologen kwamen meer en meer terug van mechanistische verklaringen en sommigen van hen werden beroemd juist omdat zij dit deden, bijv. *Driesch* en *Von Uexküll.* In de psychologie gaat de ontwikkeling in dezelfde richting. Terwijl Freud zelf uiteindelijk een positivist was geweest die juist de rede te hulp had geroepen om de sfeer van het onredelijke te ontdekken, waren het juist niet zijn orthodoxe leerlingen die het meest beroemd werden, maar de heterodoxe, die de nadruk legden op het irrationele als *Alfred Adler* en vooral *Jung.* En zelfs de verbazingwekkende ontwikkeling der moderne natuurwetenschap, te danken aan *Planck, Einstein, Rutherford* en *Bohr* — die op de duur de klassieke mechanica voor een beperkt gebied verving — werd ofschoon zij niets te maken had met een verval van het wetenschappelijk denken, integendeel — door het publiek geïnterpreteerd als een terugkeer tot 'geestelijke waarden', waarvan de betekenis door het negentiende eeuwse z.g. materialisme werd ontkend. Het empirio-criticisme van *Mach* en *Avenarius* beïnvloedden de publieke opinie in dezelfde zin doordat het een van de werkelijkheid zich distanciërende geesteshouding ontwikkelt die omtrent deze werkelijkheid opzichzelf niets wenst te poneren. Soortgelijk effect hadden de opmerkingen van *E. W. Hobson* in zijn 'Het Rijk der Natuurweten-

schap' over de opvatting van de idee van 'verklaring'. Het publiek redeneerde of liever voelde: als fysici de natuur niet kunnen 'verklaren', dan moet die vol geheimen zitten, die vast en zeker niemand kan verklaren. En zo begonnen tenslotte ook de geschiedfilosofen onmiskenbare tekenen te vertonen, zowel van onzekerheid ten opzichte van de objectiviteit, voor hun wetenschap bereikbaar, als van pessimisme omtrent de gang der geschiedenis. De eersten meer speciaal onder de Duitsers, maar de anderen zelfs in Amerika, waar niettemin Vooruitgang als een goede fee aan de wieg der natie gestaan had. Indien men bijv. 'The Law of Civilisation and Decay' van *Brooks Adams* bestudeert, waarvan de eerste druk in oktober 1895 in Londen verscheen, dan kan niemand ontkennen dat hij in zeker opzicht een voorloper is van *Spengler.* De Rus *Danilewsky* schijnt als eerste weer teruggekeerd te zijn tot de 'cyclische' geschiedtheorie. Zijn 'Russland und Europa' dateert reeds van 1869 en werd met bewust verwerpen van Darwin geschreven.

Uit het samenvloeien van deze beken ontstond de hoofdstroom van het twintigste eeuwse westerse denken, waarin de idealen van wetenschap, democratie en vooruitgang, sedert de Renaissance steeds gekoesterd door de jonge bourgeoisie, jammerlijk verdronken. Het diepste gevoel van onbehagen werd misschien wel gewekt door de technische ontwikkeling, die leidde tot de industriële civilisatie, waarin, naar de mening van zovele intellectuelen, uiteindelijk de bron van hun groeiende innerlijke onzekerheid gezocht moet worden. Schrijvers zoals de verbannen Russische essayist *Berdjajew,* die zelf zijn bekering van marxist tot idealist beschreef, werden overal gelezen. Hij is één van de zeven auteurs die een bijdrage hebben geleverd aan een boek getiteld 'Mijlpalen', dat in 1909 werd uitgegeven. Het boek was, naar de woorden van Mirsky,[8]) een aanklacht tegen de gehele geest der Russische intelligentsia, die door deze voormalige socialisten aan de kaak werd gesteld als anti-filosofisch, onpolitiek en anti-religieus. En toen *Berdjajew* in het begin van de jaren '20 zijn boek schreef over de 'Nieuwe Middeleeuwen' die op komst waren, voelde hij deze te verwachten terugkeer tot de tijden van vóór de Renaissance als de vervulling van een ideaal en niet als een veroordeling van de beschaving die hij voorzag, als hoedanig het een 20 jaar eerder zou hebben geklonken. Integendeel, wat hij en vele andere auteurs veroordeelden was de technische beschaving onzer dagen, waarvan de eerste grond-

[8]) D. S. Mirsky, *A history of Russian literature.* Londen 1909, p. 429.

slagen gelegd werden tijdens de Renaissance, die zich geheel ontplooide sinds de eerste en voornamelijk sinds de zogenaamde tweede industriële revolutie op het eind van de negentiende eeuw, waarbij steenkool als bron van energie meer en meer werd vervangen door olie en elektriciteit. Wat zij daarmee in feite veroordeelden was de moderne natuurwetenschap en de daarbij behorende rationele levensopvatting en de idee van vooruitgang, was ook Galileï en Newton, Descartes en de Verlichting van de achttiende eeuw. In plaats van verdergaande organisatie als een middel om de wanverhoudingen in de kapitalistische samenleving te boven te komen, drongen zij aan op vereenvoudiging van het leven, evenwel zonder in staat te zijn om aan te geven hoe dit gebeuren moest.

Het is duidelijk dat deze gezindheid, in combinatie met de pessimistische mensopvatting waarvan wij reeds spraken, ergens in de buurt kwam van de traditionele denkbeelden van het Christendom. Het is dikwijls beweerd, dat het denkbeeld van vooruitgang en de hoop op een ideale toestand op aarde, die dat min of meer bewust meebracht, alleen maar geseculariseerd Christendom zou zijn. Maar het is even en misschien nog meer waar dat de opvatting van de mens als een hulpeloos schepsel, levend in een samenleving zonder hoop op de toekomst, kortom wat vandaag de dag existentialisme heet — eveneens van christelijke oorsprong is. Is niet de kern van deze religie de val van de mens, waaruit hij slechts verlost kan worden door de genade Gods? *Max Hermant* schreef eens in 'Le Temps': 'Het essentiële feit waarom het in de naaste toekomst gaat is de onttroning der techniek. Over heel de wereld gaan de mensen inzien dat de techniek feilbaar is en van dat ogenblik af is de irreligiositeit even verouderd als de filosofie der Verlichting. En wij menen getuigen te zijn van het begin ener grote Christelijke Renaissance zoals in het begin van de dertiende eeuw.[9])

Het is dus geen wonder, dat de existentialistische literatuur doortrokken is van veel wat aan Christelijke opvattingen herinnert, ook waar haar scheppers humanisten zijn. Zo is het ook geen wonder, dat ofwel Christelijke auteurs in existentialistische trant gingen schrijven, of dat andere existentialisten bekeerd werden, meestal tot het Rooms-Katholieke geloof zoals *Graham Greene* en *Evelyn Waugh* in Engeland, *Alfred Döblin* en *Franz Werfel* in Duitsland of *Allan Tate* in Amerika, om slechts een paar uit velen te noemen. Het lijkt evenmin

[9]) *M. Hermant, L'irreligion périmée,* in Le Temps, 28 mei 1935, geciteerd door G. Friedmann, *La crise du progrès,* Parijs 1936[3], p. 162.

toeval dat *Heidegger* van katholieke huize is en aanvankelijk voor priester werd opgeleid. Een *Bernanos,* een *Mauriac* en een *Graham Greene* zijn beroemd in hun klasse. Hun opvatting van de mens is dat hij in wezen een slagveld is tussen God en Satan. 'Sous le soleil de Satan' is niet bij toeval de titel van Bernanos' eerste omvangrijke boek, dat in 1925 uitkwam. In 'La Pharisienne' van *Mauriac* zegt abbé Calow tot haar: 'U bent niet rechtvaardig; U behoort tot hen die Christus kwam zoeken en redden.[10]) Op dezelfde manier is de Mexicaanse priester in *Graham Greene's* 'The power and the glory' een zondaar en alleen heldhaftig in tijden van godsdienstvervolging. In dit opzicht is de ethiek van 'The heart of the matter' zelfs nog meer evident. Ook *Greene* heeft een sterk verlangen naar een terugkeer van het oorspronkelijke goede, dat weggetaand is door eeuwenlange civilisatie, waaruit alleen het slechte en brute ontstaan is, wat wordt aangetoond in 'England made me' alsook in 'Brighton Rock'. In al zijn boeken is het leven een geheimzinnig doolhof, waarin zijn figuren gevangen zitten, een situatie die dikwijls leidt tot misdaden, maar in die misdaden worden zij zich bewust van een vreemde incompleetheid, net alsof 's mensen natuur toch niet zijn ware natuur is.

De positie van deze Christelijke schrijvers als *Bernanos, Mauriac* en *Graham Greene* in Frankrijk, als *Joseph Roth, Franz Werfel* en *Erich Wiechert* in Duitsland is binnen de Kerk niet gemakkelijk. Zij weken hierin af van het gewone Christendom dat in hun opvatting religie heel iets anders is dan moraal. Daarom zochten zij in de Kerk de zekerheid die zij verloren hadden en vonden die ook, naar we mogen aannemen, zij het op zekere hoogte. In deze wereld van existentialistisch geestesmerk, al is dit dan het christelijk getinte van *Jacques Maritain* en *Gabriel Marcel* — beide bekeerlingen — of van de Spaanse essayist *Bergamin,* leerling van *Unamuno* zijn noch geplaveide wegen noch eens voor al geldende waarden. Zij wisten dat er zekerheid is, maar het blijft tot het eind toe onzeker of die ooit voor de dag zal komen.

De dramatische opvatting van de Christelijke dogma's, die hun eigen is, is niet nieuw. Men kan deze conceptie zelfs spoorsgewijs volgen door de gehele geschiedenis der Kerk, maar zij leefde er, om zo te zeggen, terzijde van de officiële leer als zijnde min of meer ketters, bij de Manicheeërs, de Pelagianen, de Katharen en in het Jansenisme. Het was te vinden in Pascal, in Lamennais, in Lacordaire. Ofschoon veel ervan ook weer gevonden kan worden bij de katholieke

[10]) *La Pharisienne,* p. 159, gec. door Albérès, p. 274.

schrijvers uit het begin van de twintigste eeuw, bij *Chesterton, Maurras, Barrès,* bij *Léon Bloy, Charles Péguy* en *Paul Claudel,* toch had het bij hen nog niet dat volkomen tragische accent, omdat hun onzekerheid nog niet zo volslagen absoluut was als die van het midden der eeuw, die van de aloude traditionele zekerheid is gescheiden door de twee afgronden van de beide wereldoorlogen en de Grote Crisis daartussen. Misschien is dit de reden, waarom deze tragische conceptie van het Christendom nooit zo welsprekend in de literatuur is uiteengezet als door deze auteurs van onze eigen tijd, die zekerheid moesten herwinnen, maar pertinent weigerden dit te doen langs de gemakkelijke weg van opportunisme en conformisme. Misschien is deze wijze van denken onvervalst katholiek, maar stellig is het niet de manier waarop de Pausen in Rome denken.

V

Er is voor deze generatie, die door innerlijke onzekerheid wordt gekweld, nog een andere weg om zekerheid te herwinnen, naast berusting in een 'natuurlijke mens' of in een 'onvolmaakt mens' of terugkeer tot de 'religieuze mens'. Dit is de weg van de politieke strijd voor maatschappelijke hervorming, het is die van een 'socio-politiek mens' te worden. Ook dit kan een nieuwe zekerheid geven, zo vol moed verwacht omdat de nood zozeer dringt. Vele schrijvers begaven zich op deze wegen uit eigen aandrang of gedreven door de omstandigheden ofwel door beide tegelijk. Hiermee bedoelen wij niet, directe politieke of sociale propaganda in boekvorm, waarbij de mensen alleen maar aangeklede ideeën zijn. Van dat genre wist de late negentiende eeuw met zijn emancipatieromans misschien meer dan de onze. Wij denken aan een politieke en maatschappelijke houding in de serieuze literatuur, die de lezers niet noodzakelijkerwijs politieke of maatschappelijke overtuigingen opdringt, laat staan dat het zou gaan om een socio-politiek pamflet, als roman vermomd. De beslissende factor erin is allereerst deze dat de schrijver zijn ivoren toren heeft verlaten, die het kenmerkende was van de literatuur aan het begin dezer eeuw, zowel bij de symbolisten, de formalisten en de decadenten, als zelfs bij de futuristen en de 'imagists', de dichterschool, waarin *Ezra Pound* zo'n rol speelde en waaruit *Eliot* voortkwam. En vervolgens dat hij zich intensief inlaat met de politieke en sociale problemen van de wereld waarin hij leeft en zich verdiept in hun eventuele oplossingen.

Deze neiging werd zo sterk, voornamelijk sinds de jaren '20 en '30 dat de Franse criticus d'Astorg kon schrijven 'sedert 1950 is de verbeeldingsliteratuur (in de gebruikelijke zin des woords) dood, de getuigende of althans situerende volgt haar op.[11])

Het tweede kenmerk dat hem die deze literatuur bestudeert opvalt is, dat er ternauwernood één auteur te vinden is, die voor 'rechts' doet wat zovelen voor 'links' doen. Natuurlijk is er een literaire neerslag van fascisme en nazisme, maar haast geen enkel van deze boeken overleefde die regimes, wat toch wel het geval geweest zou zijn, nemen we aan, indien zij iets tot de serieuze literatuur hadden bijgedragen. Misschien ligt de verklaring hierin dat deze rechtse overtuiging of trouwens conservatisme in het algemeen een zekerheid in zichzelf heeft en, niet genoodzaakt er een te zoeken, de innerlijke spanning mist, van waaruit alleen maar èchte literatuur kan ontstaan — althans in onze moderne tijd. Wij weten slechts van één groot romancier, de Noor *Hamsun,* wiens sociale en politieke sympathieën uitgesproken naar rechts gingen, die onafgebroken het leven in de steden veroordeelde ten gunste van het plattelandsbestaan in zijn landelijke eenvoud, dermate dat hij er nazi van werd. Maar eenmaal zover was het enige dat hij nog schreef een zelfverdediging na de Tweede Wereldoorlog.

De linkse inslag in deze literatuur is inderdaad zo evident, dat het merendeel ervan gemeenlijk 'proletarische literatuur' wordt genoemd, ofschoon slechts een deel dezer schrijvers van proletarische afkomst is en het onderwerp waarover zij schrijven niet noodzakelijk het proletariaat is geweest. Het essentiële kenmerk van wat met recht proletarische literatuur wordt genoemd is dat de auteur als een proletariër voelt en dat het onderwerp van een proletarisch gezichtspunt uit wordt behandeld, anders dan de romans b.v. van Dickens of Zola en andere negentiende eeuwse schrijvers, die de 'armen' over wie zij schreven vol medelijden bezagen en die hun onderwerp op een filanthropische wijze behandelden.

In het algemeen wordt *Gorki* als de grondlegger van dit soort literatuur beschouwd. Doch er waren anderen — en niet toevallig — die min of meer op de voorgrond kwamen aan hetzelfde eind van de negentiende en begin der twintigste eeuw: *Charles Louis Philippe* in Frankrijk, die de voorloper werd van *Carco, Mac Orlan* en anderen;

[11]) Bertrand d'Astorg, *Aspects de la litérature européenne depuis* 1945, Parijs, 1952, p. 11.

de jonge *Gerhart Hauptmann* in Duitsland; *Andersen-Nexö* in Denemarken, *Herman Heyermans* in Holland en tot op zekere hoogte *Thomas Hardy* in Engeland en *Jack London* in Amerika. Maar speciaal sinds de Eerste Wereldoorlog, waarin de Ivoren Toren werd opgeblazen, waren vele schrijvers er tuk op om sociale wrijvingen uit te beelden, b.v. de staking in 'Cloches de Bâle', door *Aragon* geschreven na zijn dadaïstische en surrealistische perioden, of in 'Les Conquérants' of 'La condition humaine' van *Malraux* of in 'No Epitaph' van *Raymond Postgate* of in 'Autobiography of David Markand' door *Waldo Frank,* dezelfde die zo vurig tegen de technische civilisatie te keer ging in zijn 'New Discovery of America'. Tot dezelfde categorie behoren zo verschillende schrijvers als *Orwell* in Engeland; *Silone* in Italië; *Allan Patton* met zijn 'Cry, the beloved country' in Z.-Afrika; *Dos Passos* en *Richard Wright* in Amerika, en de velen die schreven in 'Masses', 'Liberator', de 'New Masses' van Michael Gold, alsmede verwante tijdschriften in andere landen. Er waren er zelfs zoveel dat er speciale boeken werden uitgegeven, waarin deze literatuur werd verzameld en van commentaar voorzien.[12]) Daarom is het beter dan meer namen te geven om de nadruk te leggen op het feit dat door de bemoeienissen van dit soort schrijvers de sociale wetenschap en de literatuur in zo intiem contact kwamen, dat het moeilijk valt te zeggen, wie van beide er meer profijt van had, de sociale wetenschap door van deze literatuur gebruik te maken als één harer bronnen van kennis betreffende dingen die in de werkelijke samenleving gebeurden, of wel die literatuur door het feit dat de meeste van haar auteurs zich verdiepten in geschiedenis, sociologie en psychologie, ofschoon meestal niet op academische wijze. Doch hoe dit ook zij, men kan er bij deze romanciers zeker van zijn dat hun eenzaamheid, zo zij deze ooit voelden, tot het verleden behoorde, omdat het beluisteren van andermans noden op een of andere wijze betekent, dat men deel wordt van een groep, dat hun angst, zo zij daarvan al het slachtoffer waren, voorbij was, omdat zij begrepen of dachten te begrijpen; en begrijpen neemt vrees weg en tenslotte, dat de wolken van absurditeit, zo die ooit de werkelijkheid aan hun blik onttrokken hebben, optrokken, omdat waar menselijk mededogen overheerst, er geen gevoel van absurditeit meer kan zijn.

[12]) B.v. Henri Poulaille, *Nouvelle littérature prolétarienne,* Parijs 1931 en *Proletarian Litterature in the U.S.A.,* 1935.

VI

Tot deze categorie van de politieke en sociale roman behoort het grootste deel van de Russische literatuur onzer eeuw, maar sinds '17 en vooral sinds '32 vormt zij een speciale sub-categorie dank zij de omstandigheden in de Sowjetunie.[13])

Tot aan de Russische Revolutie van '17 kan men van de Europese en zelfs van de Westerse literatuur spreken als een geheel. Voorzover de Revolutie van '05 van invloed was op de Russische literatuur kwam deze de Europese normen zelfs meer nabij dan ooit te voren, omdat de diepste betekenis van deze liberale revolutie was om Rusland open te breken voor zijn eigen kapitalisten. Wij zagen reeds dat *Gorki* de grootste, zij het niet de enige proletarische schrijver was van die periode. Schrijvers als *Tsjechow, Korolenko, Koeprin, Boenin, Andrejew* en *Artsybasjew* hadden natuurlijk, net als schrijvers overal elders, hun nationale eigenaardigheden, maar zij verschillen niet wezenlijk van de schrijvers van andere Europese landen. Ook in Rusland waren er symbolisten sedert *Merezjkowsky's* Manifest van 1893 het realisme had dood verklaard. De grootste onder hen was *Alexander Blok.* En ook in Rusland kwamen futuristen naar voren na hun manifest van 1912. Het was deze school, die zich later dekte met de naam formalisme, waarin *Majakowsky* werd gevormd. Ook in Rusland bloeide een tijdlang het imagisme.

Na de bolsjewistische revolutie van november '17 veranderden de dingen, ofschoon niet op slag. In de eerste jaren daarna stond de culturele vrijheid aan pre-revolutionaire schrijvers als *Gorki, A. N. Tolstoi* en *Ilja Ehrenburg* toe om in hun oude trant door te gaan en bovendien werden alle mogelijke experimenten in de literatuur ondernomen. In 1921—'22 vormden een aantal schrijvers, dichters en prozaisten een literaire broederschap. Zij noemden zichzelf de Serapionbroeders (naar één van de titels van de beroemde Duitse romanticus E. T. A. Hoffmann). Van hen werden *Fedin, Leonow* en *Kawerin* het meest vermaard. Zij schreven allen over de oorlog en de revolutie, maar op dat tijdstip konden zij zich nog veroorloven te weigeren om voorgelepeld te krijgen wat en hoe te schrijven. Door deze vrijheid te benutten deden zij de Russische roman herleven. Natuurlijk waren zij niet de

[13]) Twee gidsen in het Engels zijn: Marc Slonim, *Modern Russian Literature. From Chekhov to the present,* N.Y. 1953; *Gleb Struve, Soviet Russian Literature* (1917—1950), Londen 1951.

enigen die in de ban raakten van de Grote Verschuiving, waarvan de romantische en destructieve periode weerspiegeld werd in het 'dynamische proza' van *Pilniak* e.a. en waarvan de meer realistische en constructieve aspecten werden uitgebeeld b.v. door *Katajew*.

Al deze auteurs echter zijn geen Sowjetschrijvers in de strikte zin van het woord, aangezien zij niet van bovenaf georganiseerd werden. Dat wil niet zeggen dat het communistisch regime niet poogde zulks te doen. Reeds in 1918 begon de z.g. 'Proletkult' (Proletarische cultuur) waarvan de oude bolsjewiek Bogdanow, die vroeger tegenover Lenin had gestaan in de bekende discussie over het empirio-criticisme, de geestelijke leider was. Deze Bogdanow schreef naderhand 'Kunst en de arbeidersklasse', waarin hij betoogde dat de kunst sociale experimenten uitvoert door middel van het levende beeld en dat de kunst derhalve een der machtigste hulpmiddelen is om de krachten van een collectivum of van een klasse in een klasse-maatschappij te organiseren. Hij zette voorts uiteen, dat daarom een eigen klasse-kunst onmisbaar is voor het proletariaat om zijn krachten te organiseren voor sociaal werk, voor strijd en voor opbouw en dat tenslotte het arbeiderscollectivisme, dat de geest is van die kunst, de wereld moet weergeven vanuit het standpunt van het arbeiderscollectief, waarmee het uitdrukking geeft aan het geheel van zijn gevoel en zijn strijdbare en scheppende wil.[14])

In deze organisatie werden begaafde arbeiders getraind door representanten van de oude cultuur — omdat er ook nauwelijks andere trainers beschikbaar waren — maar wat geproduceerd werd was over het geheel genomen teleurstellend, daar op deze manier de nieuwe proletarische schrijvers geen kans zagen hun eigen nieuwe realiteit tot uitdrukking te brengen; in tegenstelling tot wat zijn stichter gehoopt had. Niettemin kan men dit de eerste faze van de proletarische literatuur in de Sowjetunie noemen. 'Proletkult' bleef tot 1923 bestaan.

Bij de aanvang van het eerste vijfjarenplan (1928) veranderde het toneel opnieuw, daar de communistische critici nadrukkelijker dan ooit pleitten voor 'volledige opneming van kunst in het plan'. Hun verzamelplaats werd de R.A.P.P. (Russische associatie van proletarische schrijvers). Met behulp van deze organisatie werd *Leopold Averbakh*, een zwager van Jagoda, toentertijd hoofd van de staatspolitie, de eigenlijke literaire dictator van de U.S.S.R., totdat in 1932 dit dictatorschap een abrupt einde vond en alle schrijvers, ongeacht hun maatschappe-

[14]) Geciteerd door Slonim, *o.c.*, p. 256.

lijke afkomst en politieke neigingen, werden uitgenodigd lid te worden van een algemene 'Bond van Sowjetschrijvers', waarin de communisten alleen hun eigen minderheidsfractie vormden. De nieuwe periode was minder erg dan de voorafgaande. Er kwam een zekere ontspanning, die aan niet-communistische schrijvers — en er waren er velen — een kans gaven. Maar de nieuwe toestand deugde weer niet in zoverre van nu af aan slechts één algemeen geldende literaire methode werd aangenomen, die van hogerhand 'socialistisch realisme' kwam te heten. Onder realisme verstond men in feite een terugkeer tot de schrijfwijze van *Leo Tolstoi* en de betekenis van 'socialistisch', zo al aanwezig in dit verband, bestond hierin, dat de auteurs de realiteit moesten uitbeelden, niet alleen zoals ze die op dat tijdstip zagen, maar tegelijkertijd zoals die, overeenkomstig de verwachting, in de nieuwe en betere toekomst moest zijn. Of, beter misschien: dat zij het op die manier moèsten zien. De uiteindelijke resultaten zijn niet bijzonder overtuigend. Integendeel: terwijl in het begin al die 'sowjethelden' wellicht een opwekkende werking op de gemiddelde sowjetlezer hadden gehad, konden op de duur al die romans, verhalen en toneelstukken, volgens voorgeschreven recept uitgewerkt, alleen maar een gaap- en slaapverwekkend effect sorteren. Dus kwam er gedurende de Tweede Wereldoorlog en opnieuw in de afgelopen jaren weer enige ontspanning. Die laatste heeft de naam 'dooi' gekregen, naar de gelijknamige roman van *Ilja Ehrenburg*.

Het is een feit dat de Russische literatuur in de twintigste eeuw tot nu toe nooit het peil bereikte van de negentiende. De druk van bovenaf heeft er ongetwijfeld iets mee te maken, maar men aarzelt om dit als de enige oorzaak te beschouwen. Want geldt hetzelfde niet evengoed voor de Franse en Engelse literatuur? Maar hoezeer men het moge betreuren, dat het gemiddelde peil van de twintigste eeuwse literatuur in haar geheel zowel in Rusland als in de rest van Europa niet even hoog ligt als in de negentiende eeuw, men moet toegeven dat althans in één opzicht onze eeuw rijker is dan haar voorgangster, rijker n.l. daarin, dat niet alleen — gelijk in de negentiende eeuwse literatuur overwegend geschiedde — het leven van de aristocratie en burgerlijke kringen werd weerspiegeld, maar het wel en wee van alle lagen van de maatschappij en alle van binnen uit. Er is geen gebied noch in de letterlijke noch in de figuurlijke betekenis van het woord, waarin de moderne literatuur niet doordrong. Aangezien hedendaagse schrijvers ze alle beschreven, is er geen samenleving, zij het landelijk

of steeds, zij het binnens- of buitenshuis, onbekend aan wie ogen heeft om te lezen. Voor alle mensen is er althans de mògelijkheid te weten hoe alle andere mensen leven, beschaafden of primitieven, veilig gevestigden of immigranten, heersenden of vervolgden, gezonden of zieken, vrij of in gevangenis of concentratiekamp.

Dit gaat ook op voor de sowjet-literatuur, want het leven is altijd sterker dan de leer. Afgezien van het feit dat van een sociologisch en historisch gezichtspunt uit de literatuur van de sowjetsector interessant is als een reeks documenten van menselijk leven in de wereld, zijn er enige schrijvers die evenveel aandacht verdienen als gemeenlijk wordt gegeven aan westerse auteurs in de meer strikte zin van het woord. Zo is daar *Gladkow* met zijn 'Cement', *Fadejew* met zijn 'Nederlaag' (of ‚de Negentien') en bovenal *Sjolochow* met zijn weids epos 'De Stille Don'. Naast dezen zetten oude 'fellow-travellers' als *Alexej Tolstoi* en *Ilja Ehrenburg* hun werk voort met respectievelijk hun historische en reportage-romans. Eerst gaven de rampen van '41—'42 en later de overwinningen in de Grote Oorlog een nieuwe stimulans aan de literatuur. Zoals Slonim terecht opmerkt: 'in geen enkel ander land slorpte de oorlog alle artistieke energie zo volledig op of werd in zoveel werken weerspiegeld. Op de conferentie van de Bond van Sowjetschrijvers, gehouden in april 1942, werd er de nadruk op gelegd dat alleen door psychologisch realisme en een humanistische en patriottische aanpak de Sowjet-literatuur haar meest waardevolle creditpost kon behouden: haar banden met de massa.[15])

Waarschijnlijk is het dit gevoel van eenheid met het eenvoudige volk, deze idee van menselijke solidariteit, dat aan de sowjet-schrijvers, alle tegenspoed ten spijt, de zekerheid geeft die, naar wij zagen, in de rest der westerse literatuur meestal ontbreekt. Dit betekent niet dat de sowjet-literatuur grootser is dan de rest. Dat is zij niet. Want wat de sowjetschrijver nog te zeer ontbeert, lijkt van even groot belang te zijn als zekerheid: vrijheid om zich vrijelijk te uiten. Zekerheid *en* vrijheid schijnen de onontbeerlijke voedingsbodem te zijn om een waarlijk grote literatuur te doen ontstaan. Beide tezamen zullen alleen maar worden gevonden in een herenigde wereld.

[15]) Slonim, *a.w.*, p. 420.

F. van der Kooi

CORRESPONDENTEN

Wat moeten al die correspondenten voor dagbladen het zwaar hebben. Niemand leest ze, en ze weten het; dat kan men duidelijk merken aan hun stijl. Wat zijn ze saai. En wat doen ze geanimeerd, om de hoofdredacteur zand in de ogen te strooien, zodat die al bij de stijl van de eerste alinea zal denken: Dat botert wel tussen 't publiek en deze correspondent! De correspondenten weten heel goed, dat het *niet* botert, en dat niemand ze leest. Daarom worden ze steeds saaier. Het is tòch aan de galg, die boter. Ze halen er hun schouders over op en schrijven hun stukjes al geeuwend tussen uitkleden en slapen-gaan. Ze worden steeds flauwer, en dus korreliger, daardoor weer schutteriger, en ten slotte sauskommiger. Maar wat hindert het? Ze weten zo goed dat ze niet gelezen worden, dat ze in hun levendige momenten allerlei stunts uithalen in hun correspondenties.

Zo was er één bij de Biennale, die te onpas zijn verslagen doorspekte met berichtjes aan zijn liefje, een miljonairsdochter, die hij niet eens schrijven mocht, noch kon, zo streng werd ze bewaakt. Toen had hij tenminste een lezeres. Dat was nog daaraan toe, maar een andere correspondent schreef op die manier aan zijn vrouw, om de port uit te sparen. Een adviesje betreffende de zorg voor 't kippenhok en een vraag naar Koosje die een gat in zijn hoofd gevallen had wisselden abrupt af met een „levendige" descriptie van een kerkelijk feest te Rome, in een proza dat de lezers nog enthousiast placht te maken in het jaar waarin de reporter geboren werd en dat hij dus met de ogen dicht kon. De hoofdredacteur dacht dat het kippenhok en Koosje surrealisme waren en er wel bij zouden horen. Op soortgelijke wijze hebben twee Hollandse correspondenten, de een in Amerika, de ander in Zuid-Oost-Azië, een heel spelletje correspondentieschaak kunnen spelen. Ze lazen elkaars artikelen en daarin stond altijd doodleuk, en niet eens cryptisch, de volgende zet. De hoofdredacteur dacht dat het surrealisme was, voor de snuggere abonné's. Hij voelde zich als hoofdredacteur altijd trots, wanneer hij moest aannemen, dat zijn krant nog snuggerder abonné's had dan hijzelf. Dat kwam alleen voor bij bladen met standing. Hij was zowat de enige die nog meende dat de abonné's de correspondentie lazen. De correspondenten gingen niet eens meer naar de plechtigheden en mondaniteiten, die ze moesten beschrijven.

Ze beschreven ze zelfs niet meer. Ze vertelden in kleuren en geuren, hoe „Uw Correspondent" die morgen naar de w.c. geweest was, wat hij zoal gezien had op de slapende corridors, namelijk schoenen, dan wipten ze opeens over op een terras (beschrijving van al het exotische, roest op ijzeren tafeltjes, cactussen, een ezeltje, voorts beschrijving van alles-dáár-net-als-bij-óns, trottoir-bevuilende honden, enz.); o ja, en de zon, een kwart kolom over de zon, en ten slotte: Waaròm „Uw Correspondent" het lekker vertikt had naar de begrafenis van X. of de ondertekening van Pact Q. te gaan kijken, dat zouden de geachte lezers wel begrijpen, immers niewaar wat hamer hier en gunder, als zij ook zo lekker in de zon konden zitten, zouden ze 't ook wel geloven. De hoofdredacteur glimlachte, en was er trots op, zo'n-bohémien-toch tot correspondent te hebben. Literaire correspondentschappen geven cachet aan een krant, want literatoren — de echte literatoren tenminste, die pacten en staatsie-begrafenissen aan hun laarsje lappen, als ze bij 'n cactus in de zon kunnen zitten — zulke eerste klas literatoren zijn duur. Maar bij hem waren 50% van zijn correspondenten zonder op- of omslag literator geworden. Dat leest het publiek tegenwoordig zo graag, hoe hun correspondent in Mallorca, Athene of Nieuw-Caledonië lekker in de zon zit te zweren en te preutelen, dan voelt het zich in sjiek gezelschap, en vooral in avontuurlijk, vakantiegestemd, lichtgekleed en lachend gezelschap, laat hem maar blebberen, laat hem maar blebberen! — dacht de hoofdredacteur. Hij was de enige die niet wist dat dit blebberen alleen maar voor hèm bestemd was, omdat verder niemand het las en de blebberaars dit ook heel goed wisten.

Men zou zich evenwel zeer vergissen, wanneer men dacht, dat de correspondenten het er dan maar 'es eventjes van nemen. Het is waar, dat ze zich met de Franse slag van hun correspondentie afmaken, evenals een leraar zich door correctiewerk heenslaat dat toch nergens toe dient, maar de correspondenten gaan er eigenlijk zwaar onder gebukt, dat ze niet gelezen worden. Ook al zou de 2½ uur om een correspondentie te schrijven ineenkrimpen tot een halfuur, dan zouden ze daardoor des te meer tijd overhouden, om te staren in die leegte van het schrijven-en-toch-niet-gelezen-worden. Bovendien worden ze verteerd door onrust. Immers dit *kan* zo niet duren. Schreven ze maar voor de eeuwigheid, zoals onbegrepen dichters en denkers, of kon het zijn voor het nageslacht, dan zou het staren in de leegte van het nu-niet-gelezen-worden nog gecompenseerd worden door het stralend beeld van een éénmaal ontdekt-worden, al ware het posthuum. En ook al zou zo'n

ontdekt-worden meer van een reeks haast-onmogelijke toevallen afhangen dan van innerlijke waarde — (het behoeven nog niet eens toevallen te zijn van het slag erfgenaam of weeskamerknecht; wind, vocht, een oud-papier-actie, kakkerlakken, wat niet al kunnen de manuscripten sparen, òf aan de cultuur onttrekken — om maar niet te spreken van de ontdekker, die er misschien iets van maakt wat het nooit geweest is, en er zijn eigen standing aan geeft, zodat wanneer die standing maar zo-zo is, de posthume glorie meteen devalueert) — ja, ook al zou dit plaatsen van het gelezen-worden in de eeuwigheid maar een droom- en drogbeeld, een idée fixe, een waan zijn van de onbegrepen dichter en denker, dan zou het *thans*-niet-gelezen-worden in elk geval nog een compensatie vinden in zo'n geloof. De correspondenten vallen niet in de termen voor zulk een compensatie. Wie ontdekt iets in oude kranten behalve dinghistorie, maatschappelijke toestanden, en gegevens voor een statistiek? Correspondenten schrijven voor de dag van morgen. Als ze dàn hun lezers niet bereiken, bereiken ze nooit lezers. Zelfs de hoogst zeldzame snuffelaars in oude kranten zijn er alleen op uit, gegevens voor een necrologie, een gouden jubileum, of prijsschommelingen te vinden, of om een politieke partij of persoon met hun verleden standpunten te confronteren en daarmee tijdelijk of voorgoed te nekken; de correspondenties slaan ze automatisch over, zelfs voordat ze die als zodanig herkend hebben, het is een instinct geworden. Gesteld nu, dat er per eeuw één snuffelaar geboren werd, die speciaal correspondenties nasnuffelde, — wel niet in alle oude kranten, daar zouden per eeuw minstens tienduizend zulke snuffelaars voor nodig zijn, maar in één tienduizendste deel van alle oude kranten (wat reeds een levenswerk zou zijn) — dan zouden de correspondenten ten minste nog de hoop kunnen voeden, in de 22ste of 43ste eeuw na Christus bijvoorbeeld, door een ongelooflijk toeval, misschien ontdekt te worden. Dan zouden ze kunnen schrijven voor de onbekende Snuffelaar van een nog niet vastgestelde eeuw. Dan zouden ze voor Iemand schrijven, en dank zij deze kleine mogelijkheid een serieuze arbeid in een soort eeuwigheid kunnen werpen. Ze zouden het publiek van morgen, dat ze toch al moeten missen, ook *kunnen* missen, en geheel opgaan in hun correspondentie voor de onbekende Snuffelaar. Maar die Snuffelaar bestaat niet en zal nooit bestaan. De snuffelaars die correspondenties instinctmatig *overslaan,* zijn al zo zeldzaam! Deze laatste hoop is derhalve illusoir. De volstrekt hopeloze situatie der correspondenten bestaat dus hierin, absoluut aangewezen te zijn op

een publiek dat hen niet leest. Ze voelen dat dit niet duren kan en zien elke dag opnieuw dat het toch duurt. Dat is om gek te worden. De vrees gek te worden (misschien al gek te zijn!) is dan ook hun eigenlijke oorzaak tot onrust. Daar deze vrees ondraaglijk is, en niet te rijmen met hun correspondentschap — dat, hoe illusoir ook, een één-zijn met de zienswijze van het publiek vooronderstelt, dus het tegendeel van gek zijn — wordt ze door een andere vrees gecamoufleerd, die meer past in het kader der publieke vrezen, namelijk, dat de hoofdredacteur en zijn ekonomische adviseurs, vooral in tijden van bezuiniging en papiernood, er achter zullen komen, dat de correspondenties eigenlijk niet gelezen worden, en de correspondenten dus op de keien zullen komen. Dit is weliswaar hoogst onwaarschijnlijk, want in hoofdredacteurs is de idee van „het publiek" gevormd op grond van wat ze nu eenmaal als lectuur aan te bieden hebben (en niet omgekeerd), zodat de gedachte aan een kloof tussen publiek en correspondenties niet eens kan opkomen, en de correspondenten weten ook wel dat ze hun inkomsten alleen danken aan de publiekwaan in het hoofd van de hoofdredacteur, een waan die ze zelf hebben helpen vormen, maar desondanks woekert de vrees voor opheffing van hun correspondentschap in hen door en kan steeds omvangrijker allures aannemen, zodat ze ten slotte elke correspondentie schrijven alsof het de laatste was. Uit die ongerijmdheid blijkt wel, dat deze ontslagvrees een andere angst overdekt, namelijk die van gek te worden, ook voor 't onverschillig oog van anderen. Daarom geven ten slotte vele correspondenten hun betrekking op, en gaan in de diplomatie of in de handel, hopende dat men daar tenminste naar hen zal luisteren; of in elk geval, zo ze tegenover die hoop ook sceptisch staan, dat het niet gehoord of gelezen worden in zulke betrekkingen te verdragen zal zijn, omdat die betrekkingen niet strikt genomen *berusten* op het gelezen worden, zoals het correspondentschap per definitie wèl doet; en dat ze als diplomaat, handelsman, enz., hoe dan ook, niet de hand aan zichzelf zullen behoeven te slaan.

De vacatures bij de krant, die daardoor ontstaan, worden onmiddellijk ingenomen door overigens veelbelovende jongelui, die reeds stonden te popelen om een hereditaire schrijf- en reislust te verbinden met een vast inkomen, en deze trits van idealen realiseerbaar achten in een correspondentschap, waarvan ze dromen als een violist van een Stradivarius; niet omdat ze de correspondenties van hun voorgangers ooit gelezen hebben — dit toch zou de ex-correspondenten zeker niet ont-

gaan zijn, en dan zouden ze nooit ontslag genomen hebben — maar omdat het verkrijgen van een positie in de literatuur, te beginnen bij de literaire maandbladen (waarbij het gelezen-worden nog wèl plaats vindt, of anders het snuffelen wel, of, zo geen van beide, het niet-gelezen en niet-nagesnuffeld-worden er eigenlijk niet op aankomt, daar de literator zich daar zonder ook reeds op mysterieuze wijze met iets verbonden voelt), omdat dus het verkrijgen van zulk een literaire positie hun te lang duurt en te weinig inkomsten belooft. De hoofd-redacteur wrijft zich in de handen, omdat er weer fris bloed in de kolommen stroomt, en de nieuwe correspondenten zijn als dronken van het — dagelijks vervulde! — vooruitzicht, de resultaten van hun talent, niet over een paar jaar, maar telkens binnen een week gedrukt te zien, en in tienduizenden exemplaren verspreid te weten. Dit is in het leven van ieder correspondent de gouden tijd van het correspondentschap. De jonge correspondenten doen nog wel eens groot en bezadigd tegenover hun mede-literatoren-in-spe, die niet corresponderen, en zeggen dan bijvoorbeeld, dat correspondentie andere eisen stelt, minder diep en bezonken, meer van de hak op de tak, afwisselender, sprankelender, en dus uiteraard ook oppervlakkiger, maar ze voelen als een warme roes in hun aderen wat daar tegenover staat: het onmiddellijke, altijd verse contact met het publiek! Totdat ook zij ontdekken dat ze niet gelezen worden, en in de diplomatie of in de handel gaan.

J. B. Charles

INTERMEZZO KANTOROWICZ

Anderhalf jaar later was ik wéér in Oost-Duitsland, op zoek naar Harich, op jacht naar politieke, juridische, penologische en vooral persoonlijke omstandigheden van de zaak-Harich. Men zal het artikel van Nico Rost over deze zaak in het mei-nummer van de vorige jaargang van dit blad hebben gelezen. Nu, ik heb veel gezien, maar Harich niet, zelfs niet kunnen vernemen waar hij na zijn veroordeling gevangen zat.

Terwijl ik in de DDR rondzwierf was Kantorowicz er nog. Ik zou hem best ontmoet kunnen hebben, bedenk ik achteraf. De vraag die mij gespannen houdt is: hoe zou hij in dat geval met mij gesproken hebben? Er is niet veel, dat iemand tegenwoordig sterker fascineert, dan de mogelijkheden tot omslag, die de huidige politieke wereld lijkt te geven. Was dat vroeger ook zo? Er is niet veel, dat krankzinniger is in het Oosten, dan de mogelijkheid dat een bewierookte eerste minister van vandaag op morgen als een verrader veroordeeld wordt. Als hij levenslang krijgt (dus het geluk heeft niet meteen opgehangen te worden) kan hij zo maar weer eens van vandaag op morgen vrijgelaten, gerehabiliteerd en opnieuw minister-president worden. Het is ècht krankzinnig, het is huiveringwekkend. De pendant van het verschijnsel is er óók. *Als* ik Kantorowicz in juni 1957 *zou* hebben ontmoet, dan zou hij met mij hebben gesproken op de wijze waarop iedereen hier met mij sprak, hoogstens iets terughoudender. Mijn ervaring in andere gevallen staat daar borg voor.

In augustus 1957, weer thuis, verneem ik o.a. dat Lukacs benoemd is tot lid van het Internationale Filosofische Instituut in Warschau. Dat mag men als een rehabilitatie beschouwen. In maart van dat jaar was Ulbricht nog in woedend schelden tegen Lukacs uitgebarsten, direct daarop had Alfred Kantorowicz, als directeur van het Germanistische Instituut aan de Humboldt Universiteit, die de opdracht had de Zweedse Academie een candidaat te noemen voor de Nobelprijs, Georg Lukacs opgegeven. Na de dood van Brecht kwam L. alleen in aanmerking, schreef hij. Dat leek al een tikje moeilijk te worden. Begin september lees ik, dat dr. Masius, de verdediger van Harich, partijlid, naar het westen gevlucht is. De dag daarop hoor ik van Kantorowicz' vlucht.

Op dinsdag 20 augustus is hij met niets dan een kleine handkoffer de zonegrens overgestoken. Twee dagen later legde hij een verklaring af voor de zender „Vrij Berlijn". Nemen wij die eens over.

„Heden heb ik het machtsgebied van het Ulbrichtse despotisme verlaten. Daarmee geef ik mijn ambt als professor met de leerstoel van de nieuwste Duitse litteratuur, directeur van het Germanistische instituut en ontwerper van het studieplan voor de germaanse taalwetenschappen aan de Humboldt-universiteit, mijn werk als directeur van het Heinrich Mann-archief van de Duitse academie der kunsten, beheerder van de nagelaten werken en uitgever van de verzamelde werken van mijn vererenswaardige voorbeeld en vriend Hermann Mann en tenslotte mijn medewerking aan het Thomas Mann Archief bij de Duitse Academie der Wetenschappen en niet in de laatste plaats mijn uitgeverscontracten, prijs.

Ik laat — om van materiële goederen maar te zwijgen — achter, mijn werkbibliotheek van ongeveer 8000 delen, waarvan een paar duizend met kanttekeningen, verwijzingen, talloze notities voorzien, de grondslag voor mijn verdere levenswerk moesten vormen. Ook — met enkele uitzonderingen — mijn manuscripten, mijn archieven, materiaalverzamelingen, documenten en de correspondentie met vele vrienden uit de hele wereld, waaronder Heinrich Mann en Theo Mann, Ernst Hemingway en Howard Fast, Agnes Smedley, Hermann Hesse en velen die ik nu niet noemen mag, om hen of hun nabestaanden niet in gevaar te brengen.

Tenslotte moet ik met deze beslissing ook voor lange tijd, zo niet voor altijd, afscheid nemen van vrienden en kampgenoten uit de tijd van het gezamenlijk verzet tegen het bloedige nazi-regime, van de kameraden die in de volle overtuiging voor een goede zaak te strijden, tezamen met mij in de Internationale Brigades in Spanje hun leven gewaagd hebben — aan de fronten van Madrid, Prozoblanco, Teruel, let wel, níet op de bureaus van Albacete, Valencia en Barcelona, en van kameraden, waarmee ik later de tijd van het concentratiekamp en de gevangenissen heb gedeeld. En tenslotte moet ik ook afscheid nemen van mijn gewaardeerde collega's van de Filosofische Faculteit der Humboldt-universiteit, mijn assistenten, adspiranten, studenten, wetenschappelijke en litteraire medewerkers. Zij allen zullen nu gedwongen zijn mij na te spuwen, mij te belasteren, mij een verrader, renegaat en wie weet wat te noemen, alleen maar omdat ik probeer mijzelf trouw te blijven door deze, voor mij noodzakelijke, afzwering van het Ulbricht-regime."

Een nader bericht lezen wij in het weekblad *Die Zeit* van 5, 12 en 19 september 1957. Het is Kantorowicz' uitvoerig antwoord op de vraag: „Waarom komt u nu pas — zo laat?"

„Ik kom niet te laat, ik kom te vroeg. Ik had niet moeten vluchten, maar verder het lot delen met hen die daarginds in de oppositie zijn tegen de 'fluchwürdigen Gewaltherrschaft der Ulbricht-Clique'. Ik weet dat ik, door de strijd daarginds op te geven, de kracht van de weerstand daar verzwakt heb; dat velen, die ik placht raad te geven, te sterken of te helpen, mij nu verwijten kunnen dat ik hen in de steek gelaten heb om mijn eigen huid te redden, dat mijn vlucht desertie is. De waarheid is, dat ik aan het einde van mijn geestkracht was en het niet langer uit kon houden.

Tot verontschuldiging van dit falen moge ik misschien aanvoeren, dat van mijn nu 58 levensjaren de laatste 40 oorlogsjaren waren, met uitzondering van die tussen 1924 tot 1929.

Toen ik zeventien jaar oud was ging ik als „vaterländisch begeisterter" vrijwillig in militaire dienst. Een slechte garnizoensoldaat, maar een goed bruikbare frontsoldaat en patrouilleganger, die in juli 1918 bij Château Thierry het ijzeren kruis kreeg. Ik studeerde aan de universiteiten van Berlijn, Freiburg, München en Erlangen en vocht mee tegen de nazi-studenten. Journalist, in 1929 in Berlijn, „Weltbühne" en „Literarische Welt".

In 1931 lid van de communistische partij. „Welch eine Verführung, welche geistige Rechtfertigung war für uns jüngere Intellektuelle damals, als die kapitalistische Gesellschaftsordnung hilflos auseinanderzubrechen schien, das Werk von Marx und die Tat von Lenin, die den Weg zu einer vernünftigen, planvollen Ordnung der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Verhältnisse zu weisen schienen, in der solche Krisen sich ausschlossen. Und welke Wohltat auch, in der Gemeinschaft tapferer, treuer Genossen gegen die drohende faschistische Barbarei zu kämpfen."

Hij is het met dit besluit nog altijd eens. Hij zegt: „Ik zal aan die kameraden, aan wier zijde ik toen (en later in Spanje en in de kampen) de geestelijke, politieke en straatgevechten tegen de nazi-terreur doorvocht, altijd een goede herinnering bewaren. Ook nu verschillenden der overlevenden mij op het ogenblik, daartoe tegen hun geweten gedwongen, voor een agent van het imperialisme of een Amerikaanse spion uitschelden." En dan komt: „Apparatschiks waren ohnehin nicht unter ihnen. Die liessen uns nach tausend lautmäuligen Reden, Revo-

lutionen, Deklarationen, Proklamationen, Manifesten, in entscheidender Stunde im Stich. Wir von unten standen im Februar 1933 führungslos allein gegen den übermächtigen Feind. Das war der erste, nie verwundene Schock."

Nog voor de Rijksdagbrand kwam zijn arrestatiebevel. Kantorowicz dook onder. De nazi's verwoestten zijn woning, vernielden boeken en manuscripten — een ervaring die zich zou herhalen. Een maand van illegale werkzaamheid, en in maart vluchtte hij naar Frankrijk. De veertien jaren van vaderlandloosheid begonnen, de materiële nood en, om het in de woorden van Thomas Mann te zeggen: „das Herzasthma des Exils". In Parijs ere-secretaris-generaal van het Schutzverband deutscher Schriftsteller im Exil en ere-directeur van de Deutsche Freiheitsbibliothek, waarin onder presidium van Romain Rolland, André Gide, H. G. Wells en Heinrich Mann een verzameling werd aangelegd van alle in Nazi-Duitsland verboden en verbrande boeken. Hij verkeert in de kring van Arthur Koestler en André Simone.

In 1936, op uitnodiging van de Sowjet-schrijversbond, gast in een revalidatietehuis in de Kaukasus.

Herfst 1936 naar Spanje om in de Internationale Brigade te vechten, eerst als soldaat, later als officier van het internationale bataljon „Tschapajew" van de 13e Brigade, welke geïsoleerd aan het zuidelijke front in de sector Ponzoblanco vocht.

Op 19 juni 1937 kwam er aan het front van Valsequillo, in de sector Ponzoblanco, bezoek van functionarissen uit de bureaus van Albacete en Valencia. Hij tekent daarover aan in zijn *Spanisches Tagebuch* (waar hij, in de editie van het Aufbau Verlag, overigens zeer veel uit heeft moeten weglaten): „Nein, unser Leidensweg ist noch nicht zu Ende. Die schlimmsten Stunden stehen uns noch bevor, die bittersten Erfahrungen, die tiefsten Demütigungen, die schmerzhaftesten Zweifel, die jede Aufnahmefähigkeit übersteigenden Enttäuschungen. Wir haben auf nichts zu zählen, als auf uns selbst. Auf uns selbst, eine Handvoll Proskribierter oder solcher, die morgen Proskribierte sein werden. Von nirgends her wird uns Hilfe werden. Wir sind auf uns gestellt. Einige wenige werden vielleicht überleben. Ihre Aufgabe wird es sein, neu die Samenkörner des Freiheitsbewusstseins zu säen. Aber sie müssen damit rechnen, dass sie die Saat nicht mehr werden aufgehen sehen."

In 1938 van Spanje naar Frankrijk terug. Tweede Wereldoorlog, concentratiekamp, vlucht, illegaliteit, vlucht naar de vrije wereld.

Journalistieke arbeid in de Verenigde Staten, in 1946 terug in Berlijn.

In Berlijn stichtte hij het tijdschrift *Ost und West,* met toestemming van Russen, een blad dat de ergernis van het SED-apparaat opwekte, maar zich in de steun van de Russen bleef verheugen, totdat de DDR gesticht werd, die meteen het blad *Ost und West* verbood.

Kantorowicz werpt zich op het universitaire onderwijs. In *Vom moralischen Gewinn der Niederlage* van 1946 en in zijn vroegere redevoeringen, artikelen en boeken heeft hij, als afschrikwekkend voorbeeld van datgene waartegen de strijd gevoerd werd, altijd graag een uitspraak aangehaald van dr. Ley, eens de Führer van het nationaalsocialistische Arbeitsfront: „Wir fangen schon beim Kinde von drei Jahren an. Sobald es anfängt zu denken, bekommt es schon ein Fähnchen in die Hand gedrückt, alsdann folgt die Schule, die Hitlerjugend, die S.A., der Wehrdienst. Wir lassen den Menschen nicht los, und wenn das alles vorbei ist, kommt die Arbeitsfront und nimmt die Menschen immer wieder auf und lässt sie nicht los, bis zum Grab, mögen sie wollen oder nicht."

Misschien het merkwaardigste deel van zijn verantwoording volgt nu: „Nun sah ich mich selber gerade in dieser Verstrickung, eingeschnürt durch Zwangsregulierungen — eine Sintflut ständig wechselnder Verfügungen, Anweisungen, Tabus — in einer Kafkaschen Alpdruckwelt. Jeder von uns war in latentem Anklagezustand. Irgendwo lagen Akten. Man wusste nicht wo, man wusste nicht, wer sie anlegte, man wusste nicht, was in ihnen stand, man wusste nicht, wer der Ankläger, wer vielleicht sein Verteidiger und wer der Richter war."

Kantorowicz' tijdschrift was verboden, zijn Spanisches Tagebuch, toch al gecensureerd, als ongewenst uit de handel genomen. Een andere „literatuur" wordt gepromoveerd. K. spreekt over de nieuwe Horst-Wessel-liederen en neemt als voorbeeld het *Thälmann-lied* van ene Kuba, waarin het heet:

„Deutsch unsre Fluren und Auen!
Bald strömt der Rhein wieder frei.
Brechen den Feinden die Klauen.
Thälmann ist immer dabei."
Refrein:
„Thälmann und Thälmann vor allen,
Deutschlands unsterblicher Sohn,
Thälmann ist niemals gefallen —
Stimme und Faust der Nation."

In hevige afkeer schrijft K. in de *Berliner Zeitung* van 14 juni 1956: „Wie, Thälmann immer dabei — beim Klauenbrechen? Und niemand scheint zu bemerken, welche Verunglimpfung eines bedeutenden deutschen Arbeiterführers und uns allen ehrwürdigen Opfers nazistischer Mörder diese rohe Reimerei ist. Nein, nein und nochmals nein! Klauenbrecher, das waren und sind die anderen, gegen die führend auch Thälmann kämpfte im humanistischen Geiste des Sozialismus und der Völkerverständigung — bis zur Hingabe seines Lebens. So sehen wir ihn und so wollen wir ihn besungen wissen, nicht in Versen, die wie „Schwertgeklirr und Wogenprall" rasseln und drohen: „Heimatland reck' deine Glieder" — „Brechen den Feinden die Klauen" — und am Ende: „Stimme und Faust der Nation". Nein, nein und nochmals nein. Stimme und Faust mögen ausreichen für Marktschreier, Demagogen, Schläger, Ehrwürdige Vorkämpfer des Sozialismus sind anderes und mehr. Sie sind Fürsprech, Mahner, Gewissen ihres Volkes... Die Sache des Sozialismus bedarf nicht des Bombastes, Schwulstes, Gerassels, Gekreisches, Gedröhns, der marktschreierischen Superlative und der schiefen Bilder; sie tut sich Genüge mit einer klaren, genauen, einprägsamen Sprache, die die Erkenntnis der Notwendigkeit aufschliesst."

Hij heeft het daarbij over de zorgwekkende „Verluderung unserer Sprache". Hermann Hesse schreef hem hierop, vriendelijk vermanend: „Sie müssen sich da mit Stufen der Ignoranz und brutaler Primitivität auseinandersetzen, die mir aus der Zeit der Hitlerjugend bekannt sind. Ich fürchte, es sei vergebliche Mühe und Schade um Ihre Kraft und Geduld..."

Kuba echter krijgt voor de geciteerde „poëzie" de *Nationalpreis.*

Van de gebeurtenissen die gemaakt hebben dat K. zich afwendde van het regiem noemt hij nog deze.

„Het zal nu twee jaar geleden zijn dat, voordat ik met mijn college begon, een functionaris van de partijleiding bij mij kwam en van mij verlangde — zoals reeds dikwijls voorgekomen was — dat ik voor het college een protestresolutie voorlas. Het ging over een overigens vermoedelijk zeer flinke man in Frankfort aan de Main, die wegens het besturen van de *Gesellschaft fur deutsch-sowjetische Freundschaft* of iets dergelijks tot enkele maanden gevangenisstraf veroordeeld was." „Ich war gerne bereit, den Protest dagegen zu verlesen. Ich wünschte dem Manne, wie jedem wegen politischer Tätigkeit Verurteilten, von

Herzen alles Gute. Aber während ich die in schlechtem Deutsch verfasste Resolution zum Vortrag brachte, ward ich plötzlich wie von einer Zwangsvorstellung ergriffen. Mir schien, als läse ich in 200 auf mich gerichteten Augenpaaren der jungen Menschen die Anklage: „Du Heuchler, du trägst uns hier diesen geschwollenen Aufruf vor für einen Mann, der zu ein paar Monaten verurteilt ist, die er wahrscheinlich nie absitzen muss — und was hast du gesagt und getan, als jetzt kürzlich unsere Greifswalder Kommilitonen zu jahrelangen Zuchthausstrafen verurteilt worden sind, nur weil sie sich dagegen gewehrt haben, dass aus der berühmten alten Medizinischen Fakultät ihrer Universität eine Militärärtzliche Akademie gemacht wurde? Ich konnte diese Zwangsvorstellung tagelang nicht mehr los werden. Schon damals war ich nahe daran, aufzugeben."

Als in begin 1957 van hem verlangd wordt dat hij met Arnold Zweig, Anna Seghers en Helli Weigel een oproep tegen de renazificatie van de justitie in de Westrepubliek ondertekent, weigert hij. Men zet hem onder druk. Hij antwoordt met de woorden van Brecht: „Oproer moet dàn uitbreken, wanneer er in de *eigen* stad onrecht geschiedt."

De kwestie-Kantorowicz laat ons niet los. Waar hebben wij, niet lang geleden, nog over hem gelezen. Wij vinden het. In *Neue Deutsche Literatur* van augustus 1957 wordt Kantorowicz geprezen naar aanleiding van zijn „Tschapajew, das Bataillon der 21 Nationen", uitgegeven door het ministerie voor Nationale Verdediging. Ik blader ook de volgende aflevering door, die van september. Daarin geven Anna Seghers, Ludwig Renn, Bodo Uhse en de andere vroegere vrienden hem het heilige kruis achterna. Zij besluiten met hetgeen niemand anders dan Alfred Kantorowicz in 1949 over iemand schreef die tóen vluchtte: „Wir dürfen zufrieden sein. Je mehr von der Sorte wir loswerden, desto besser für uns. Auch das ist eine Art Enttrümmerung. Es wird sauberer bei uns."

Wie volgt? Is het een krankzinnige toestand, of niet? Mijn reisverhalen gaan bijna helemaal over Duitsland. Duitsland is een groot, een fascinerend en dikwijls ook een mooi land. De individuele Duitsers zijn vaak de moeite waard en soms zelfs bijzonder de moeite waard. Maar ik kon alleen hoogst zelden volstrekt onbevangen er een ontmoeten. Zij plaatsen de reiziger, die ze in de oorlog heeft leren kennen, nog altijd voor deze moeilijkheid, die op de achtergrond het gesprek blijft stremmen: men is nooit zeker hoe ze geweest zijn, hoe ze nu zijn en hoe ze morgen zullen zijn.

In zoverre is deze vraag in Oost makkelijker dan in West, dat de mensen die in Oost de moeite waard lijken altijd al in het concentratiekamp gezeten hebben, terwijl in West 90% van de mensen die men ontmoet concentratiekampen meegebouwd, meevolgestouwd of meebewaakt hebben. Maar de geschiedenis geeft geen garanties voor het heden en de toekomst. De zaak is wat gecompliceerder.

(Wordt vervolgd)

A. A. Prins

KLASSIEKE OPVOEDING IN GEVAAR?

Onder bovenstaand hoofd — maar dan zonder vraagteken — is in de N.R.C. van 14 september een artikel verschenen van de hand van prof. dr. J. C. Kamerbeek. Het gaat hierbij om de voorgestelde wijziging in de Hoger Onderwijswet, waardoor het mogelijk zal worden voortaan ook met het bèta-diploma van het gymnasium in de faculteit der letteren en wijsbegeerte en de faculteit der godgeleerdheid examens af te leggen, echter met uitzondering van examens in de klassieke letteren. Over de toelating tot de faculteit der godgeleerdheid acht ik mij niet bevoegd te spreken, zodat ik mij tot de eerstgenoemde zal beperken. Nu worden in het stuk van professor Kamerbeek twee geheel verschillende vraagstukken met elkaar vermengd, n.l.:

1e. Is het wetenschappelijk verantwoord leerlingen met het bèta-diploma tot de studie in de faculteit der letteren en wijsbegeerte toe te laten, met uitzondering van de klassieke talen?

en 2e. Welke gevolgen kan dit mogelijkerwijs hebben voor de alfa-afdelingen?

Voor de bepaling van de rechten te verlenen aan een bepaald diploma — in casu het bèta-diploma — is het duidelijk dat alleen het antwoord op de eerste vraag belangrijk en ter zake doende is. De tweede vraag staat hier volkomen los van, d.w.z. zij vormt een afzonderlijk vraagstuk, dat in een geheel ander vlak ligt, maar dat bij een beantwoording van de eerste vraag buiten beschouwing behoort te blijven.

De eerste vraag kan mijns inziens alleen met een volmondig 'ja' worden beantwoord en zij is, blijkens het artikel van professor Fischer ook met 'ja' beantwoord door „het overgrote deel van de hoogleraren van de literaire faculteiten van alle universiteiten in den lande, die, met een voor mij (Fischer) persoonlijk verrassende eensgezindheid, gunstig adviseerden. En onder die collegae waren ook classici, maar dan behalve taalkundigen van diverse pluimage, ook filosofen, sociologen, psychologen, enz." Aldus professor H. Th. Fischer in de N.R.C. van 27 september. Voor zover mij persoonlijk bekend is, zijn er inderdaad slechts weinig of geen collegae, die op *wetenschappelijke* gronden — en dat is het enige waarom het hier gaat — tegen een toelating van leerlingen met het bèta-diploma tot de faculteit der letteren en wijsbegeerte gekant zijn. Professor Kamerbeek, die blijkens zijn eigen

woorden van mening is „dat de beste tradities van de westerse beschaving" bestaan in „het belangeloos worstelen om inzicht", zal een oordeel dat het resultaat is van een dergelijk „belangeloos worstelen", slechts kunnen waarderen. Want elk waarlijk wetenschappelijk oordeel kan slechts worden ingegeven door een zakelijke, objectieve beschouwing, waarbij factoren, die niet „belangeloos", d.w.z. niet objectief en zakelijk zijn, maar uit andere motieven voortkomen, hoe goed de bedoeling daarvan overigens ook moge zijn, worden geëcarteerd. En een van die factoren, die voor de beantwoording van de eerste vraag beslist niet ter zake dienende is, is de vrees dat deze maatregel wellicht een ongunstige invloed zou kunnen hebben op de toeloop van leerlingen naar de alfa-afdelingen. Hierover echter later.

Professor Kamerbeek heeft er ernstige bezwaren tegen dat een leerling met het bèta-diploma, die voor een der klassieke talen onvoldoende heeft (voor het alfa-diploma moeten immers beide oude talen voldoende zijn), nu ook in de faculteit der letteren kan studeren, en voegt er aan toe dat men alleen kans heeft „dat de gevolgen van de maatregel wat gematigd worden" als voor de bètas die letteren willen studeren „de eis wordt gesteld, dat men voor beide oude talen voldoende heeft."

Doch wederom kan men de vraag stellen of op *wetenschappelijke* gronden bezwaren zijn aan te voeren tegen toelating van leerlingen, die moderne talen of geschiedenis willen studeren, en slechts voor één klassieke taal voldoende hebben. Ik geloof dat het moeilijk vol te houden is dat hiertegen wetenschappelijke bezwaren zouden bestaan. Mijns inziens kan men zeer wel moderne talen studeren met een redelijke kennis van Latijn en enige kennis van het Grieks, ook al mocht voor een dezer talen op het eindexamen geen voldoende behaald zijn. In dit opzicht bestaat er eerder reden de eis van twee voldoendes voor de oude talen ook voor het alfa-diploma te schrappen, dan hem voor een bepaald, nieuw soort bèta-diploma in het leven te roepen. Als nu „de innerlijke kracht van de Nederlandse (en algemener, van de westerse) beschaving", om met collega Kamerbeek te spreken, ervan afhangt „dat een behoorlijk percentage der aankomende intellectuelen een klassieke opvoeding heeft genoten", en hij blijkens zijn artikel eigenlijk alleen de alfa-opleiding als zodanig beschouwt, — en deze alfa-opleiding volgens hem alleen in stand kan worden gehouden door hen, die in de Faculteit der Letteren wensen te studeren, te dwingen die alfa-afdeling te bezoeken —, dan kan men slechts de conclusie trekken, dat die westerse beschaving eigenlijk alleen in Nederland in stand

wordt gehouden. Want, behalve Nederland, is er bijna geen land ter wereld waar men voor de studie in de moderne talen meer eist dan de kennis van één klassieke taal. Zelfs de Zwitsers, die men toch bezwaarlijk als revolutionnaire heethoofden kan beschouwen, achten een schooltype waar men naast de moderne talen slechts één oude taal leert, nl. Latijn, de aangewezen school voor hen die moderne talen gaan studeren. Het blijkt dus dat men in geen enkel land, behalve Nederland, een dergelijke studie met kennis van slechts één der oude talen wetenschappelijk onverantwoord acht. Op wetenschappelijke gronden lijkt mij dan de eis van een voldoende voor beide oude talen voor hen die moderne talen en geschiedenis willen studeren, ook voor alfa-leerlingen, niet houdbaar. En dit zal voor nog wel meer studierichtingen het geval zijn.

Doch — en hiermede wordt gedeeltelijk een indirect antwoord gegeven op de tweede vraag — het artikel van collega Kamerbeek doet de vraag opkomen of het gymnasium alfa wel zo bij uitstek „het belangeloos worstelen om inzicht" bevordert. Het feit reeds dat professor Kamerbeek veronderstelt dat deze afdeling niet levenskrachtig zal blijken tenzij men bepaalde groepen leerlingen dwingt deze te volgen, wekt hieraan twijfel. Worstelen deze leerlingen daar inderdaad voor het merendeel om inzicht, of worstelen zij om twee voldoendes voor hun oude talen te behalen en zodoende het einddiploma te verwerven? Wij vrèzen dat bij velen dit worstelen noch om inzicht noch belangeloos is. Men vraagt zich ook onwillekeurig af „inzicht waarin"? En dan is het antwoord op deze vraag niet zo zonder meer duidelijk. Professor Fischer heeft er terecht op gewezen dat men ook buiten de alfa-afdeling van het gymnasium en de kring van haar abituriënten wel eens worstelt om inzicht. Geeft de alfa-afdeling soms inzicht in de huidige maatschappelijke structuur, in de economische vraagstukken die ons aller leven beheersen, in het wereldbeeld der moderne natuurkunde of sterrekunde, in sociale of psychologische problemen? Niets van dit alles. Welk inzicht is het dan wel? Is het misschien het worstelen om inzicht in de fundamentele levensvragen, waarvan wij kennis kunnen nemen uit het werk van mystici en wijsgeren of uit de geschriften der grote godsdiensten? Hoewel zij het enige schooltype is dat aan deze zaken aandacht besteedt, geeft de alfa-afdeling toch ook hierin slechts een zeer onvolkomen inzicht. Weliswaar wordt er een overzicht van de klassieke wijsbegeerte gegeven, en dit op zichzelf is reeds een groot goed, maar een overzicht der wijsbegeerte geeft niet altijd inzicht. Veel,

zo niet alles, hangt hier af van de docent. Men zal naar voren brengen dat toch bijv. Plato gelezen wordt. Ik geef het toe, maar het worstelen met de taalkundige moeilijkheden van de tekst belet in de regel de leerlingen de gang van het betoog en de portée van het vraagstuk te begrijpen. Te allen tijde en op alle plaatsen hebben mensen geworsteld om wijsgerig inzicht en men ziet niet in waarom het bestuderen van dergelijke vraagstukken nu juist gebonden moet zijn aan Griekse of Latijnse teksten. Waarom kan dit niet gebeuren aan de hand van goede vertalingen? Dit sluit niet uit dat men bepaalde fragmenten in het oorspronkelijk leest. Ook bij de keuze van de leesstof voor de moderne talen zou men wel eens wijsgerig proza kunnen opnemen. De lezer begrijpe mij goed, ondanks de genoemde bezwaren beschouw ik de alfa-opleiding als een in veel opzichten schone vorming, die haar waarde aan zichzelf ontleent. Maar dat zij nu de enige wetenschappelijk verantwoorde opleiding zou zijn voor de studie in de letteren of de geschiedenis, zie, dat is een geheel andere vraag. In ieder geval dient men haar niet, door haar tot een verplicht doorgangshuis te maken voor hen die moderne talen of geschiedenis gaan studeren. Als zij goed is zal zij die steun kunnen ontberen. Is zij onvolkomen, of beantwoordt zij niet langer aan de eisen van de tijd, men wijzige haar. Zo zou een reductie van het aantal eindexamen-vakken de docenten reeds groter armslag geven. Immers elk examen brengt het grote kwaad mee van een zekere mate van africhten, wat met het verwerven van werkelijk inzicht niets gemeen heeft. Ook door het invoeren van kern- en keuzevakken zou groter verdieping in bepaalde onderdelen kunnen worden verkregen. Het is toch niet strikt nodig dat in elk vak examen wordt afgelegd. Doch dit is een andere kwestie.*)

Tenslotte een gewetensvraag: Collega Kamerbeek vraagt of het gevolg van de toelating der bètas niet zal zijn dat leerlingen „wier kwaliteiten op wiskundig en exact gebied wellicht niet toereikend zullen blijken voor de studie in de desbetreffende faculteiten ... nu zonder bijzondere aanleg of voorkeur voor letteren, in vredesnaam maar een taal gaan studeren, omdat ze geen zin hebben in rechten en omdat de voorschotten voor a.s. leraren zo aanlokkelijk zijn?" Hij vergeet dat deze leerlingen, desnoods zonder enige kennis van Latijn of Grieks, leraar in de moderne talen en geschiedenis worden via de M.O. A- en B-opleiding en dan ook in de alfa-afdeling les geven. Zou dit in zijn

*) De wenselijkheid van dergelijke maatregelen geldt in nog sterkere mate voor het gymnasium bèta.

ogen de klassieke vorming zo ten goede komen? En zou het ook niet eens voorkomen dat leerlingen „wier kwaliteiten op wiskundig en exact gebied niet toereikend blijken" voor de bèta-afdeling, „zonder bijzondere aanleg of voorkeur voor letteren in vredesnaam" maar alfa kiezen, omdat ze daar, ook zonder veel inzicht, met geheugen en doorzetting een betere kans van slagen hebben dan in de bèta-afdeling? Zou dit niet wel eens voorkomen?

Onderschrift

Geenszins heb ik in mijn artikel twee geheel verschillende vraagstukken vermengd, zoals prof. Prins suggereert. Ik sprak daarin niet over de vraag, of het wetenschappelijk verantwoord is, dat het diploma gymnasium-B toegang verleent tot de faculteit der letteren, doch uitsluitend over de gevaren, die de voorgestelde wetswijziging inhoudt voor de klassieke opvoeding in ons land. Naar mijn overtuiging zijn deze gevaren reëel en omdat ik heilig geloof, dat een goede klassieke opvoeding, genoten door een behoorlijk aantal a.s. academici, een voorwaarde is voor de continuïteit van onze beschaving, ben ik tegenstander van de maatregel.

Het is mogelijk, dat de toelating van de bezitters van het B-diploma tot de faculteit der letteren op zichzelf beschouwd „wetenschappelijk verantwoord" is, althans voor een aantal secties. Maar het is niet mogelijk en zeker niet verantwoord deze zaak te beschouwen, los van de vermoedelijke gevolgen voor gymnasium en lyceum. Want de propaedeuse die op de scholen gegeven wordt is van beslissende betekenis voor de geestelijke habitus van hun abituriënten. In de alfa-afdelingen wordt, bij goed onderwijs, die habitus gekweekt die voorwaarde is voor het met succes beoefenen der z.g. geesteswetenschappen. Indien de wetswijziging doorgaat, zullen de alfa-afdelingen ineenschrompelen, de B-afdelingen overbezet worden en op den duur zal de klassieke propaedeuse verdwijnen; er zal dan een vacuum optreden in de propaedeuse voor de geesteswetenschappen, omdat datgene wat door goed onderwijs in de oude talen wordt geboden, niet door iets anders vervangen wordt en trouwens bezwaarlijk kan worden. Daardoor zal wel degelijk de beoefening der geesteswetenschappen worden geschaad en in die zin acht ik, indirect, de voorgestelde wetswijziging ook wetenschappelijk niet verantwoord. Men bedenke wel, dat deze niet wordt voorgesteld, omdat de alfa-opleiding haar ongeschiktheid in deze tijd zou hebben bewezen.

Ik zou de kwestie anders beoordelen, indien de situatie der „humaniora" in de B-afdelingen in werkelijkheid anders was dan zij dikwijls is. Maar iedere ingewijde weet, dat de natuurwetenschappen en de wiskunde daar zo overheersend zijn — en wellicht is dat ook niet anders mogelijk — dat de rest te kort komt. (Niet alleen de oude talen, maar ook bijv. de geschiedenis; het is merkwaardig hoe weinig aandacht er besteed is aan het feit, dat de B's toelating moeten krijgen tot de faculteit der letteren zonder enig bewijs te hoeven leveren van historisch inzicht en dat terwijl geen studie in deze faculteit het zonder dit kan stellen). Iedere ingewijde weet ook, dat de eisen voor het Latijn en Grieks, op het eindexamen aan de B's gesteld, van dien aard zijn, dat een onvoldoende in een van deze beide vakken (behalve in gevallen van uitzonderlijke verwaarlozing van het vak), met bijna volstrekte zekerheid de ongeschiktheid voor welke studie in de letteren ook, aantoont.

Tot mijn spijt hebben mijn woorden „de alfa-afdelingen, waarin, mits het onderwijs goed en levend is, de beste tradities van de westerse beschaving, het belangeloos worstelen om inzicht, het best gediend worden", aanleiding gegeven tot veel misverstand. Hiermee bedoelde ik alleen te zeggen, dat in de toestand van het onderwijs, zoals die nu is, in de wat de stof betreft niet overladen alfa-afdeling, die zich voor een groot deel bezighoudt met weinig op de praktijk gerichte zaken, deze tradities het best gediend worden (en geenszins, dat het „belangeloos worstelen"[1]) om inzicht niet overal in het onderwijs zou voorkomen, laat staan dat dit niet eigen zou zijn aan iedere beoefening van wetenschap of propaedeuse tot wetenschap), en dat het dus bijzonder onverantwoord zou zijn het bestaan van juist deze alfa-afdelingen op het spel te zetten.

Weinig zakelijk acht ik prof. Prins' opmerkingen over bepaalde aspecten van het onderwijs in de alfa-afdelingen. Dat de daar nagestreefde idealen niet bereikt worden, ligt in de natuur der dingen; elk menselijk streven komt niet verder dan benaderen; ook vele studenten van prof. Prins en van mijzelf zijn meer op examenstof ingesteld dan op de dingen, waarom het werkelijk gaat. Dat het onderwijs in de klassieke talen voor veel verbetering vatbaar is (evenals bijv. dat in de moderne talen), hoeft geen betoog.[2])

[1]) Achteraf spijt me deze wat pathetische term.

[2]) Dat nu velen A kiezen, omdat zij B niet aankunnen, is geen reden om te bevorderen, dat nog meer nu B zullen kiezen, zonder daarvoor geschikt te zijn.

Maar bijzonder teleurstellend is het van de kant van een filoloog te horen suggereren, dat Plato eigenlijk even goed of beter in vertaling zou kunnen worden gelezen. De enige weg, die tot begrip van grote schrijvers en denkers kan voeren (voor de dichters geldt dit a fortiori) is de oorspronkelijke tekst zelf; een groot deel van hen, die in Nederland de filosofie beoefenen, zijn daartoe gekomen door de lectuur van Plato in hun gymnasiumtijd (en waarachtig niet door vertalingen, noch door een overzicht van de wijsbegeerte). En dat is ook de natuurlijke gang van zaken, gezien de historie van onze beschaving, zoals het in het algemeen gesproken de natuurlijke gang van zaken is, dat aan de toekomstige beoefenaren van de geesteswetenschappen in hun jeugd de weg gewezen wordt naar de bronnen van de westerse cultuur. Indien men in de rest van Europa zo kortzichtig is dat niet in te zien, dan is dat voor ons geen reden evenzo te handelen.

Tenslotte ook mijnerzijds een gewetensvraag aan prof. Prins: hoe acht hij het mogelijk dat een filoloog, die niet behoorlijk Grieks kent, waarlijk doordringt in Milton, Shelley of Browning?[3])

J. C. KAMERBEEK.

[3]) Ik bied de lezers van dit tijdschrift mijn verontschuldiging voor dit apologetische stuk, maar de Redactie verzocht me om een onderschrift en ik meende me niet aan dit verzoek te kunnen onttrekken.

KORT BESTEK

Nieuw-Guinea: Hoe komt het toch?

Welke duivelse driften hebben de Indonesische politiek toch tot zulk een onredelijkheid van optreden opgezweept, vraagt de Nederlandse pers zich in verschillende toonaarden af. Over de 'politionele' acties wordt daarbij evenals over de verdere feitenhistorie sinds de Ronde Tafel Conferentie stelselmatig gezwegen. Kleine zijlichtjes kunnen die historie soms verduidelijkend typeren. Zo bijv. de uitspraak van minister Staf in de Tweede Kamer op 17 november 1955: „In beginsel menen wij, dat Papoea's in de verdediging van Nieuw-Guinea moeten worden ingeschakeld. Maar de rechtspositie voor Papoea-militairen is (nog) niet geregeld. De zaak wordt thans bestudeerd. Daarbij wordt zelf aan dienstplicht voor de Papoea's gedacht." Het zijn dit soort bestuderingen die mede hun bijdrage tot de gang van zaken hebben geleverd. Wat de Indonesische kwestie verder ook moge zijn en welke graad en volgorde van schuld daarbij aan de twistende partijen dient toegekend, in elk geval is deze zo lang slepende en rottende geschiedenis een tactische nederlaag van de Nederlandse regering, die noch de Indonesische noch onze belangen noch de Nederlandse opinie heeft verstaan. Vraag het de repatriërende landgenoten, die zich slachtoffer van Indonesië èn Nederland voelen en weten.

De rivalen en de bruid

Men doet goed de *conferentie van Kaïro,* hoe men die verder ook wil beoordelen, en waarin zij ook van die van Bandung verschilt, in de eerste plaats als *feit* te bezien. Zij is in elk geval een der momenten en evenementen in de *eindstrijd van het kolonialisme,* die daarbij duidelijker dan ooit in de fase van de strijd der machten van Oost en West, van de westelijke democratieën en het Russische totalitarisme om de niet-blanke rassen is getreden. De oostelijke minnaar was zo slim erbij te zijn, wat een eerste vereiste is als het om het meisje gaat. Ook al houdt ze niet van hem, van India's en Egyptisch standpunt. Uit de verte brieven aan haar schrijven en te vage beloften doen, en thuis blijven knibbelen over de grootte van het bruidsgeschenk, de technische hulp aan de waarlijk niet in alle opzichten onderontwikkelde schone, kon weleens uitlopen op het lot van den minnaar zonder fantasie en élan die zich de bruid ziet ontgaan aan den minnaar die beter weet dat zij natuurlijk genoeg is om zich liever ruwweg te laten

roven dan te laten paaien met vage beloften op lange termijn. Of, zoals het, met andere woorden, is uitgedrukt (N.R.C. 4 Jan. '58): „Voor het Westen was de conferentie een uitdaging, die het zal moeten beantwoorden door het onderdrukken van alle imperialistische aspiraties en door het geven van ruime hulp zonder voorwaarden aan de betrokken gebieden, opdat het hierbij niet door de scheutige Sowjet-Unie voorbij wordt gestreefd."

A. D.

Cards of Identity

Dit is de titel van een zeer prikkelende satirische roman van Nigel Dennis. Twee kleine citaten van blz. 256:

„On the contrary, our little Abbey is a tolerant place. The outside world is full of ex-Party members who have not found God, and they spend their lives an exhausting battle of suspicion and hatred centring upon the question: „At what date did *you* break with the Party?" Each heretic believes that he alone broke precisely at the moment when the eau-de-vie of Communism changed to the ditch-water of absolutism; those who broke before him he regards as renegades, those who broke after, as charlatans."

„The brother in the cell on my left is a so-called „Thirty-niner": he went out of the Party with the Stalin-Hitler pact. The brother on my right was „out in the '45", as we put it; and there are some who made their breaks even later, as well as a few who actually broke with Lenin in the battle of the Mensheviks. Frankly, I think that to make a break *before* an autocracy has even been established is as silly as getting a divorce before one has married, but I shall not press the point."

Het gebed en dr. Goebbels

De Libel heette voor de oorlog een christelijk maandblad, uitgegeven door Bosch en Keuning in Baarn. Wachtende, in een sterfhuis nota bene, krijg ik jaargang I, van 1935 in handen. Nummer 1 opent met een gedicht „De Verloren Zoon" en de hele jaargang blijft even christelijk, nu ja ... het gedicht van Ab Visser „Gebed", kan men een christelijk vers noemen, maar dat stuk over Goebbels van ene Kees Andriesse? „Dr. Paul Joseph Goebbels is nog jong, en in hem brandt nog de jeugdige geestdrift voor zijn idealen; een geestdrift die hem soms tot ondoordachte uitbarstingen van temperament drijft, *doch die*

hem tevens tot een der meest sympathieke figuren van het huidige Duitsland maakt." Het christelijke maandblad zegt, dat de tegenstanders van de sympathieke dr. Goebbels hem spottend „Schrumpfgerman" noemen, foei! *„Toch heeft hij geen droppel joods bloed in zijn aderen, zijn voorvaderen waren allen katholiek."* Dit stuk eindigt met de verklaring van de schrijver, dat de levensbeschouwing van dr. Goebbels zeker de zijne niet is, hij koestert echter eerbied voor *de mens Goebbels. „Want op zijn wijze zoekt hij het heil van de mensheid, en dit eerlijke pogen geeft recht op waardering."*

Wie is J. C. Koningsberger? Over Laval schrijft hij in het jubileumnummer van het christelijke maandblad: *„Laval is een man met karakter, de aangewezen persoonlijkheid om Frankrijk in deze woelige tijden te leiden. Dergelijke mensen zijn zeldzaam, te zeldzaam!"*

Het interesseert mij, wie de heren Koningsberger en Andriesse, zo zij nog in leven zijn, op het ogenblik sympathieke figuren (zonder joods bloed in de aderen), eerlijke pogers, mannen met karakter en aangewezen persoonlijkheden, vinden. Ik vraag onze lezers om inlichtingen over hen. Mannen als zij waren in het officiële christelijke Nederlandse klimaat niet zelden en zij zijn het nog niet. Christelijk Nederland heeft zelf wel wat van een sterfhuis.

Ch.

Voortschrijdende cultuur: de ondergaande tijdschriften

Het proces van het verdwijnen der tijdschriften, dat wij destijds met een term uit de geologie m.m. als cultuurerosie typeerden, schrijdt voort, even weinig opgemerkt als onontkoombaar en verraderlijk. Sinds de subsidie-regeling voor literaire en kunsttijdschriften zijn er nog steeds weer opgeheven moeten worden, in niet geringe getale en daaronder van niet gering belang. De weinige die nog overblijven, kunnen zich ternauwernood meer staande houden. Dit geldt tot voor de oudste en befaamdste toe. Het paradoxale hierbij is, dat het culturele 'aanbod' zelf allerminst afneemt. De tijdschriften die met onhoudbare financiële tekorten te kampen hebben, kennen hoegenaamd geen tekort aan kopij. Er is dus een geestelijke productie die zich door middel van de tijdschriften bekend moet maken — van belang daar met name voor essays en gedichten, ook novellen, het een achteruitgang in het letterkundig leven betekent wanneer deze voor publicatie op bundeling in boekvorm moeten wachten; hierdoor zal op de duur zowel de aandacht als de productie dreigen te verminderen, daar de mogelijk-

heid tot geregeld meeleven met een gevarieerde literaire productie gaat ontbreken. En onderdehand blijven er werkstukken van belang ongewenst lang wachten; de auteurs werken voort, zonder weerklank en weerwerk, ontgroeien aan hun werk voor het gelezen werd, ook hun (openbaar) oeuvre schrompelt daardoor in en de fazen van hun ontwikkeling komen voor het oog te vervallen. De gevolgen zijn talrijk, en onder de term *verarming* samen te vatten. Dat het maandblad zichzelf overleeft, zoals men wel wil veronderstellen, is toch, *indien* het een tijdverschijnsel is, stellig een samengesteld verschijnsel. Het overleeft zich niet in die zin, dat men wat er aan bijdragen in staat, op zichzelf en in de afzonderlijke publicatievorm van het enkele stuk in niet-boekvorm niet wel degelijk nog wil lezen. Het gaat er dus om de vorm en de middelen te vinden waarop dit culturele *aanbod,* waaraan geestelijk gesproken ook een vrijwel overeenkomstige culturele *vraag* beantwoordt, op uitvoerbare wijze als *culturele wisselwerking* (een der belangrijkste vormen van werkelijk geestelijk leven, het geestelijk contact) in stand gehouden kan worden. Een *urgente opgave* voor de Raad voor de Kunst, die door middel van den minister van O.K.W. de ministerraad zal moeten overtuigen dat onze defensiekosten, waarbij men aan 'bestedingsbeperking' het laatst pleegt te denken, op de duur worden gemaakt voor steeds minder culturele realiteit die zo duur verdedigd verdient te worden, en dat we om onze cultuur een vesting bouwen waarbinnen men sterft aan gebrek aan leeftocht voor de geest. En dat we van geen beperken van besteding meer kunnen spreken, als er niet eens werkelijk besteed wordt. De cost gaat ook voor de geestelijke baat uit. Daar helpen geen razende bomeskaders van straaljagers en geen raketbases aan!

In september 1955 annonceerde de Nederlandse organisatie van tijdschriftuitgevers (NOTU) meer aandacht te gaan besteden aan de algemene stand van zaken bij het Nederlandse tijdschriftwezen, met inbegrip van de toestand en toekomst van de economisch weinig belangrijke maar cultureel niet weg te cijferen litteraire maandbladen. Deze worden thans bij uitblijven van *culturele bestedingsverhoging* één voor één onherroepelijk en letterlijk *weggecijferd!* Ondanks het even onomstotelijke feit, dat de tijdschriftenpers in het culturele leven een factor van belang vormt en dient te blijven, terwijl bij de reëel en principieel bestaande behoefte alleen maar de practische uitvoerbaarheid in materieel opzicht mankeert.

A. D.

EX LIBRIS

DR. JOH. HARTOG is de geschiedschrijver van de Nederlandse Antillen, op zijn omvangrijk werk over Aruba, waar hij woont, is nu dat over *Bonaire* gevolgd (Gebr. De Wit, Aruba. 1957). De volgende, over Curaçao en de Bovenwindse eilanden zijn in voorbereiding. Tezamen beloven zij een volledige geschiedenis van de Ned. Antillen te vormen, en Dr. Hartog zal daarmee aan de Antillen en aan Nederland een grote dienst bewezen hebben. Hij heeft dit alreeds gedaan met de beide verschenen delen.

De bezoeker van Bonaire-zij waren altijd schaars, en dit nog des te meer nadat de oliemaatschappijen op Curaçao en Aruba die eilanden zulk een grote vlucht deden nemen, terwijl de olievlek zich niet tot en over Bonaire uitbreidde — verademt er in rust en stilte, voor hem is het de herinnering aan een droom, dien hij nog vaak herdroomt, een idylle — wat het in werkelijkheid natuurlijk niet is. Maar voor hem blijft het het eiland dat een bovenaardse kleur ontvangt van de flamingo's — tegenwoordig heeft Bonaire zijn Flamingo-luchthaven —, het eiland van divi-divi en verfhoutbomen, van het landschap met de zeldzame uitzichten bij Slachtbaai en Goto-meer, en van de fantastische onderzeetaferelen van veelkleurige en veelvormige vissen, de boeiende vegetatie op de zeebodem en de koraalformaties. Maar het is hem ook niet ontgaan dat het eiland, ondanks de bekoorlijke bungalows van het Hotel Zeebad — oorspronkelijk echter barakken van het interneringskamp der Duitse gevangenen tijdens de oorlog — en ondanks zijn potentieel toerisme waarbij men met de invasies op Curaçao en het nieuwe grote hotel dat daar het havenzicht der beide forten teniet deed voor ogen, zijn hart vasthoudt, een slapend of zieltogend eiland is, waarvan de mannen moeten wegtrekken om in de oliebedrijven de kost te verdienen en waar de zoutpannen en de steenbakkerij droeve tekenen zijn van drooggelopen bronnen van inkomsten. Bonaire is met actuele problematiek genoeg gezegend of bezocht: de uitputting der inheemse bedrijven, de trek naar elders, de vraagstukken der grondverdeling, de rhumplaag die het met de overige eilanden gemeen heeft, het politieke geharrewar, trouwens aan elk der eilanden eigen, waarvan er aan geen de laatste tijd zijn „cause célèbré" heeft ontbroken.

Dr. Hartog beschrijft echter met name de geschiedenis van het eiland, die, als ook nu nog het uiterlijk voorkomen van het eiland, betrekkelijk rustig en vredig is. Een vrijwel onbekende geschiedenis bovendien, hij constateert hoe ontstellend het voor wie jaren op de Antillen woont, is te bemerken hoe weinig men — Europeaan en Antilliaan gelijk — weet omtrent Bonaire. Uit de archieven heeft Dr. Hartog zijn kroniek samengesteld en voorzien van talrijke, minutieus meegedeelde bijzonderheden. Ons treffen onder vele andere de bijzonderheden over de bevrijding der slaven in 1863, en de ingewikkelde financiële afdoening daarvan, doordat in vele gevallen op de particuliere slaven hypotheek rustte. Een complicatie vormden de uit bezuiniging op ongeregelde wijze vrijgelaten bejaarde slaven, waardoor de eigenaar die hen tot hun dood zou moeten onderhouden, gemakkelijk

van hen afkwam. De vergoedingen varieerden van deze tot de overige slaven van dertig tot tweehonderd gulden per particuliere slaaf. Bij de verlaten zoutpannen neemt men nog de troosteloze stenen slavenhutten waar, die nochtans een verbetering vormden bij de tijd toen zij hun eigen beschutting moesten zoeken. Een liedje, bewaard gebleven uit de tijd der bevrijding, wordt door de schrijver aangehaald:

Libertad, libertad, libertad
Gracias na Dios su boluntad
Nos a haja libertad

De bevolking is over het algemeen, evenals die van Aruba en Curaçao, ook heden ten dage, alleen via het Papiament te bereiken, het ijverige Algemeen Nederlands Verbond heeft daar sinds het begin van haar werkzaamheden op de Antillen, nu al meer dan een halve eeuw, rekening mee moeten houden. In 1954 werd op Bonaire een Papiamentse bewerking (Sjan Pichiri) van Molières L'Avare opgevoerd, met de regie van Paul Storm van 's Gravesande, in 1955 een van Mariken van Nieumeghen (Mari di Malpais), met Henk van Ulsen. Onder de curiosa die ons treffen, komt ook de vermelding voor der komst van het geslacht Debrot op Bonaire, afkomstig uit Zwitserland (Neuchâtel), waaruit Issaac Debrot in 1793 op Curaçao aankwam en in 1799 op Bonaire huwde.

Dr. Hartog heeft uitvoerig zowel de staatkundige en sociaal-economische, als de uiterst bescheiden culturele geschiedenis van Bonaire beschreven (cultuur, de veredelde natuur van een volk, formuleert hij), en zijn historie reikt van de ontdekking, vrij zeker in 1500, blijkens de overgeleverde brief van Vespucci tot heden. Opmerkelijk is ook zijn levende cultuur-historische oriëntering naar Nederlandse zijde, zoals waar hij spreekt over de tweede helft der 19e eeuw, en het opbruisend geestelijk levend dat zich toen uitte in de publikatie van een menigte tijdschriften (hoe moet het epitheton luiden voor de tweede helft van deze eeuw, die ze weer laat afsterven!). Door deze geestelijke oriëntering heeft hij er ook alle aandacht voor, dat „het geestelijk leven van Bonaire's bevolking nog in de kolk der wording warrelt". Behalve voor het verleden blijkt hij hiermee ook stimulerende aandacht voor de toekomst te hebben.

A. D.

PROF. DR. J. J. TIMMERS, *Atlas van de Nederlandse beschaving*. Elsevier, Amsterdam–Brussel, 1957.

Bij het doorbladeren van dit boek krijgt de lezer al spoedig de indruk, dat hij een kostelijk boek voor zich heeft. Het werk is rijk geïllustreerd met een 600-tal afbeeldingen van kunstwerken en bijna 50 kaarten. Het valt op dat deze atlas der Nederlandse beschaving voornamelijk aandacht aan de kunst besteedt, waarbij de kerkelijke kunst der middeleeuwen bijzonder goed voor de dag komt.

Het „Woord vooraf" maakt wel duidelijk wat de auteur van dit werk met deze atlas heeft bedoeld. Hij schrijft, dat bij het geven van een beeld van de beschaving „uiteraard het leeuwenaandeel zal moeten toekomen aan haar voornaamste uiting, de kunst in haar diverse schakeringen, die immers de bloem van de beschaving is" en verder: „de beschaving is, naast de religie, het rijkste bezit van een volk". Hij heeft het woord beeld heel letterlijk genomen, want het zijn feitelijk alleen de beeldende kunsten waar de schrijver aandacht voor vraagt. Let-

terkunde, muziek, en dan verder ook de wetenschap in haar verscheidenheid en de sociale geschiedenis komen feitelijk niet anders aan bod dan met een enkele vermelding in de tekst en voorts op de kaarten en in het register, waar men de namen vindt van de vertegenwoordigers der beschavingsfacetten buiten de kunst. Overigens zijn die kaarten een leerzaam bestanddeel van het boek, maar ook dan nog weer te veel op de kunst gericht om de titel van het werk te kunnen rechtvaardigen.

Prof. Timmers is conservator van het aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht geweest en nu directeur van het Provinciaal Museum te Maastricht en hoogleraar-directeur van de Jan van Eyckacademie aldaar. Het is dan ook niet te verwonderen, ofschoon voor een kostbaar boek als deze atlas wel te betreuren, dat de aandacht wel bijzonder naar de kerkelijke kunst is getrokken en een katholiserende tendens ook sterk bemerkbaar is. In de tekst over de reformatie en de tachtigjarige oorlog wordt de inquisitie vergoelijkt, als van haar wordt gezegd, dat zij veelvuldig door de „burgerlijke overheid" werd misbruikt, alsof ze geen kerkelijke instelling was en wordt de tolerantie een utopie genoemd, waarbij over het hoofd wordt gezien, dat haar betrekkelijke importantie hier toch een grote voorsprong betekende op de alom heersende intolerantie.

De auteur heeft zich bij de keuze der illustraties zijn subjectiviteit nadrukkelijk voorbehouden. Wij hebben daaraan een fraaie keur van afbeeldingen te danken en de eindindruk is dan ook wel deze, dat Nederland een prachtig bezit aan kunst herbergt dat al van vroege tijden af dateert. Het hoofdstuk over de voortijd is instructief en belangwekkend. Verdere vermelding verdienen de hoofdstukken over wat ons land aan de Europese kunst heeft ontleend en hoe het die kunst heeft bevrucht.

Men kan van mening verschillen over de verhouding tussen de aandacht en ruimte aan de verschillende perioden van onze kunst gewijd. Het is een feit, dat geen kunst zo goed is bedeeld in dit boek als de kerkelijke kunst der middeleeuwen, waarnaast er weinig plaats overschoot, toen ook de 17de en 18de eeuw waren behandeld, voor de laatste anderhalf eeuw. De nieuwe Nederlandse beeldhouwkunst wordt beloond met twee afbeeldingen van bevrijdingsmonumenten uit het zuiden des lands, waarlijk niet de mooiste of indrukwekkendste. De latere en huidige grafische kunstenaars komen er wel heel bekaaid af. Maar op een gegeven ogenblik is de ruimte die een auteur ter beschikking staat, verbruikt – voor het grootste deel voor de kunst en perioden van zijn voorkeur. Misschien zou geen enkele andere samensteller van zulk een atlas ontkomen aan een subjectieve verdeling van zijn aandacht en ruimte, maar een atlas van de Nederlandse beschaving stelt bepaalde eisen waardoor een te scheefgetrokken of eenzijdig beeld vermeden moet worden.

Het zou onjuist zijn na deze bedenkingen tegen de compositie van deze atlas niet even terug te grijpen op het begin van deze bespreking en deze atlas niet door haar overvloedig illustratiemateriaal, door de persoonlijke en vaak zeer gelukkige keuze toch een kostelijk boek te blijven noemen.

O. N.

DR. FR. DE JONG EDZ., *Mens en Arbeid. Hoofdtrekken der sociale ge-*

schiedenis, van slavernij tot automatisering. No. 107 uit de reeks De Wereld-boog, Wereldbibliotheek. Amsterdam — Antwerpen, 1957, 144 blz.

Helder en doordacht naar vorm en inhoud: dat lijkt de beste karakteristiek van deze korte schets van de ontwikkeling in de voor de geschiedenis zo fundamentele verhouding van de mens tot de arbeid. Schr. gaat die ontwikkeling na van de primitieven tot heden: slavernij, horigheid, vrijheid en opnieuw afhankelijkheid. Het laatste, lastigste hoofdstuk, „In de greep der techniek" getiteld, behandelt de ontwikkeling van de Industriële Revolutie tot de jongste automatisering.

Schr. heeft zich tot de Europese kultuurkring beperkt. Gezien de ruimte die hem ter beschikking stond, kan men dat niet anders dan een wijs besluit en zijn verdediging daarvan (blz. 10) geslaagd noemen. Mits we er ons maar van bewust blijven, dat het belangrijkste deel der mensheid, in de zin van het grootste deel, daarbij niet aan zijn trekken komt. Wij menen ook, dat, had hij de verhouding mens—arbeid in de niet-westerse landen althans als achtergrond in zijn hoofd gehad, duidelijker dan nu het geval is tot uiting zou zijn gekomen, dat de westerse ontwikkeling niet de normale, maar een afwijkende is (vgl. mijn „Arbeidsbegrip in oost en west" in „In de ban van Prambanan", blz. 59-93).

Behalve dit hebben we nog wel een enkel bezwaar trouwens. De houding van het calvinisme tegenover de arbeid, door de schr. gekenschetst met: „Volgens de calvinistische leer is de arbeid niet alleen een zegen doch ook een vloek" (blz. 92), ziet naar mijn mening juist het essentieel-nieuwe daarin voorbij, dat pas tot zijn recht komt in de omgekeerde formulering: dat de arbeid voor de calvinist niet alleen een vloek, maar ook, en vooral, een zegen was. Op blz. 100 menen wij een tegenspraak te ontwaren met wat op blz. 101 staat. Op blz. 100 immers zegt de schr. dat door het opkomen van de N.V.-vorm de betekenis van de „tweehonderd families" weer afnam. Wij zouden niet graag voor de taak worden gesteld deze stelling te bewijzen. Te minder, omdat de schr. zelf op blz. 101 zegt, dat als commissarissen van zeer verscheidene N.V.'s veelal dezelfde personen optreden en hij van marktverdeling onder de enkele grote trusts of concerns spreekt. Daar hebben we de „tweehonderd families" weer terug en niet met minder, maar met meer macht dan ooit te voren.

Al hebben mijn bezwaren dus op zichzelf niet op „kleinigheden" betrekking, ze vallen tegenover mijn waardering toch in het niet. Waardering voor het feit, dat de schr. er in geslaagd is een zó moeilijke stof in zó kort bestek saam te dringen, en die moeilijke stof zó te behandelen, dat ook de leek, mits tot enige inspanning bereid, het betoog volgen kan, zonder nochtans meer dan daarbij volstrekt onvermijdelijk is, aan de oppervlakte te blijven. Als bizondere deugd rekenen we het tenslotte de schr. aan, dat hij nog kans gezien heeft, zijn uiteenzettingen te verlevendigen door weliswaar weinige, maar dan ook gelukkig gekozen citaten. Te betreuren is slechts dat hij van elke bewijsplaats heeft moeten afzien. Wij zouden — om één voorbeeld te noemen, wel hebben willen weten waarop zijn uitspraak berust dat „het" spinnewiel voor het eerst in 1298 vermeld wordt. Mogelijk

kan de schr. in een tweede druk, die wij zijn boekje van harte toewensen, met de geopperde bezwaren en de geuite wens rekening houden.

Hoe dit zij, we zeggen toch wel niet te veel, wanneer wij dit boekje een van de best-geslaagde uit deze reeks noemen, zowel wat het belang van het onderwerp als wat de behandeling daarvan betreft door zijn even deskundige als kundige schrijver. En: schrijver dan ook nog genomen in de pregnante betekenis van: stylist. J.R.

New Era in the Non-Western World by Vera Micheles Dean, Harry J. Benda, Warren S. Hunsberger, W. Albert Noyes jr., Joseph B. Gittler, Cornelis W. de Kiewiet, e.d. by W. S. Hunsberger, Cornell Univ. Press, N.Y. 1957, 152, blz.

Een zestal lezingen, nu een jaar geleden gehouden aan een der kleinere universiteiten in Amerika — die van Rochester bij New York — allen betrekking hebbend op *het* probleem van onze tijd: de verhouding tussen de westerse en de niet-westerse wereld, waarbij onder die laatste niet de wereld achter het z.g. ijzeren gordijn te verstaan is, maar die welke met een al even ongelukkige term die van de z.g. onderontwikkelde gebieden genoemd wordt, dus Azië, Afrika en Latijns-Amerika.

Elke auteur heeft het vraagstuk van een andere kant bekeken: niet-westerse volken en de wereldgemeenschap; revolutie en nationalisme in de niet-westerse wereld; gewekte verwachtingen en economische werkelijkheid; wetenschap en de niet-westerse wereld en tenslotte een artikel, waarvan men de titel kan vertalen met: Amerika wikt, Azië beschikt.

Die titel is typerend voor de geest van het boek. Hier zijn geen betweters aan het woord, maar weters, of beter nog weten-willers. En hier spreekt dus nergens meer die verdoemelijke westerse superioriteitswaan, die *als* er nog eens een derde wereldoorlog zou uitbreken, daarvoor voor een belangrijk deel verantwoordelijk zou moeten worden gesteld.

Wil dat zeggen, dat de auteurs in het andere uiterste zijn vervallen, waartoe men zo licht komt, wanneer men eenmaal die superioriteitswaan als *de* pest van onze tijd heeft leren doorzien, dat andere uiterste van door de weeromstuit nu maar alles mooi te vinden wat in de niet-westerse wereld gebeurt — en niet gebeurt?

Evenmin. Het is vaker de ware sympathie voor deze wereld die de auteurs haar moeilijkheden zo scherp heeft doen zien; de ware sympathie die de behoefte heeft, te helpen, maar niet als „voogd", slechts in sommige opzichten meer ervarenen; de ware sympathie die echter ook begrijpt, dat de voornaamste hulp uit die landen zelf zal moeten komen.

Het is om deze redenen dat wij dit boek met zo'n bizonder genoegen gelezen hebben. Het is tegenover de domme hoon waarmee men hier te lande het gelijk gerichte streven van weinigen, al-te-weinigen overlaadt, een verkwikking te ervaren dat er elders in de westerse wereld toch ook mensen zijn die begrepen hebben waarom het in dit tijdsgewricht vooral gaat: de moeilijkheden van de leiders dier niet-westerse wereld te begrijpen en door begrip te helpen in hun schier bovenmenselijke strijd tegen die moeilijkheden.

Het aantal dergenen die dit gaan inzien kan door de lectuur van boeken als dit slechts toenemen. We wensen het dan ook veel lezers toe, ook en juist in Nederland, waar dat inzicht nog zo beschamend weinig verbreid is. J. R.

ENCYCLOPAEDISCH HANDBOEK

VAN HET

MODERNE DENKEN

onder redactie van

Prof. dr. W. Banning, prof. dr. C. J. van der Klaauw,
prof. dr. H. A. Kramers, prof. dr. H. J. Pos,
dr. K. F. Proost, dr. J. B. Ubbink

Met medewerking van een groot aantal deskundigen

Dit Handboek wil niet alleen een verklaring geven van termen en begrippen, maar bovenal een inzicht wekken in de problemen, die door deze begrippen worden aangeduid en die met elkaar in het kader van de desbetreffende wetenschap tot een geheel zijn verbonden.

Het duidelijk maken van dit verband wordt ook beoogd door de inleidende artikelen, waarin opzet en werkwijze bij de keuze en de behandeling van de onder de trefwoorden gerangschikte stof op de verschillende gebieden telkens worden toegelicht.

De term „modern" in de titel betekent meer dan enkel hedendaags, — „er ligt een waardebepaling in, die wijst op iets, dat is veroverd op het verleden en tegelijkertijd op een licht, dat bezig is op te gaan". Het houdt dus verband met de overtuiging, dat het denken als een voortgaand proces moet worden beschouwd.

Dit werk is bestemd voor de wereld der intellectuelen: het veronderstelt een zekere ontwikkeling, en bovenal de wens om ondanks de steeds verder voortgaande specialisatie van de wetenschap aan het proces van het moderne denken deel te nemen en daardoor aan de opbouw van de hedendaagse cultuur.

Prijs *f* 27.50

Verkrijgbaar in de boekhandel

VAN LOGHUM SLATERUS

In de serie *Contact-Foto-Pockets* verschijnen in het voorjaar van 1958 de volgende nieuwe titels:

Griekenland, het vasteland
tekst van A. den Doolaard

De Italiaanse Riviera
tekst van Marise Ferro

Venetië
tekst van A. den Doolaard

Elk met 80 foto's van *CAS OORTHUYS*

f 3.90

Verkrijgbaar in de boekhandel

UITGEVERIJ CONTACT

Dr C. J. Schuurman

De ziel als brandpunt van het scheppingsproces

In dit nieuwe boek gaat de schrijver uit van de noodzakelijkheid ener fundamentele reorganisatie om de problemen die deze tijd stelt, aan te kunnen.

In zijn gedachtengang betekent dit, dat de mens het scheppingsproces, dat zich in alle leven en zijn voltrekt — dus ook in de mens zelf — nieuw beleeft en daarmee bewust contact heeft. En hij laat zien, aanknopende bij de oude Babylonische scheppingsmythe, waardoor de mens aan dit proces onnodig weerstand biedt en welke houding hem in staat stelt „intelligent mee te werken" met wat zich in de tijd, de maatschappij, de geschiedenis en de menselijke ziel scheppend wil verwerken. Juist daardoor wordt volgens de schrijver het leven zinvol.

Prijs *f* 6.90 geb.

Verkrijgbaar in de boekhandel

VAN LOGHUM SLATERUS